

VERSLAG VERGADERING COMMISSIE 3 van dinsdag 14 juni 2011 om 19:30 uur

Aanwezig: Bockx Greet - voorzitter

De Wachter Eddy, Daniëls Tom, Langman Deborah, Anaf Hannes, Warpy Sonja, Meeus Paul, Van de Heyning Myriam, Reniers Peter - raadsleden
Segers Peter, Van de Poel Katrien - schepenen
Van Rompuy Jan - commissiesecretaris

Verontschuldigd: Debondt Luc - raadslid

Waren eveneens aanwezig

Sam Hufkens – dienst welzijn,
Peter Anaf – dienst welzijn,
Sissi Joos – directeur Sht,
Dirk Mangelschots – personeelsmanagement,
Tien Callaerts – directeur basisschool,
Hanne Teunckens – projectmanager,
Nick Van de Mierop – straathoekwerker,
Publiek.

Welkom

Greet Bockx heet iedereen van harte welkom als nieuwe voorzitter van deze commissie. Ze merkt op dat het nog even aanpassen is aan haar nieuwe opdracht en zal alles in het werk stellen om deze taak ook goed uit te voeren.

Goedkeuring verslag vorige vergadering

Het verslag van de vorige vergadering wordt goedgekeurd.

Sonja Warpy heeft nog volgende vraag ivm het puntover de moestuintjes op Klein Engeland: wie heeft toegezegd?

De Troef gaat het project trekken. Verder hebben toegezegd: 't Antwoord, Zevendonk en 't Torentje.

Voor de mensen van Zevendonk is er een probleem om er te geraken. Dit wordt bekeken. Ondertussen werd ook een project voor subsidies ingediend. Van zodra hierover meer geweten is, kan bekeken worden wat te doen. Volgende Commissie zal dit nog aan bod komen.

Sonja Warpy vraagt of het mogelijk is om gevonden fietsen te schenken aan vzw Zevendonk.

Gevonden fietsen moeten een half jaar ter beschikking worden gehouden. Nadien worden ze meestal overgemaakt aan het fietshuis. Er zal bekeken worden om deze bv. aan de Troef te geven voor dit project.

Gezondheidsbeleidsplan

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft Sam Hufkens toelichting bij dit punt.

Paul Meeus merkt op dat, wanneer dit een actieplan is, hij dan de operationele doelstellingen mist. Hij mist concrete zaken. Hoe gaat dit alles vertaald worden? Geen enkele burger weet hoe het gezondheidsbeleid in onze Stad werkt.

Peter Segers reageert hierop dat er wel degelijk acties zijn maar hier nu niet op de powerpoint staan maar wel tegen een volgende commissie kunnen opgelijst worden.

Wijziging schoolreglement Sht

Schepen Katrien Van de Poel verduidelijkt dat de aanpassingen aan het schoolreglement niet zo maar zijn gebeurd maar naar aanleiding van bepaalde voorvallen tijdens het voorbije schooljaar. De wijzigingen zijn tevens tot stand gekomen in samenspraak met de leerlingenraad en de schoolraad.

Verwijzend naar de opmerking van Peter Reniers tijdens de verenigde commissie waarbij hij opmerkte dat het schoolreglement eerder op een UGP begon te lijken, merkt schepen Katrien Van de Poel op dat het schoolreglement in andere scholen een gelijkaardig volume aanneemt.

In verband met het punt over de piercings vraagt Paul Meeus waar in het gezicht en hoe groot.

Sissi Joos zegt dat dit geen rol speelt en men hiermee wil meegaan met de tijd en het eerder een compromis is.

Paul Meeus is van oordeel dat “de tijd” geen goed argument is en het zeker geen compromis is maar een toegeving. Hij vraagt wat men hiermee in andere scholen doet. Ook Eddy De Wachter stelt deze vraag.

Er zijn scholen waar piercings verboden zijn en andere scholen waar deze zijn toegelaten.

Paul Meeus is van oordeel dat men door deze aanpassing in het reglement door te voeren, zijn normen verschuift en hij kan daar niet mee instemmen.

Peter Reniers vraagt dat het dragen van een pet is toegestaan.

Het dragen van een pet is niet toegestaan.

Paul Meeus vraagt of het dragen van hoofddoeken is toegestaan.

Het dragen van een hoofddoek is toegestaan met uitzondering van de lessen LO. Op stageplaatsen is het enkel toegestaan wanneer de stageplaats hier geen bezwaar over maakt.

Paul Meeus wil van de directie weten of zij een hoofddoek als hoofddeksel of als religieus voorwerp aanziet.

Sissi Joos reageert dat dit in de school geen punt van discussie is.

Paul Meeus reageert hier op: “dus is het een hoofddeksel en gebruik je twee regels”.

Sissi Joos merkt nogmaals op dat dit in de school geen discussiepunt is.

Paul Meeus stelt vast: “u wil geen antwoord geven op mijn vraag. Ik vraag u nogmaals: is een hoofddoek voor u een religieus voorwerp of gewoon een hoofddeksel”?

Paul Meeus merkt op dat dit in Vlaanderen een punt van discussie is.

Hierop reageert Sissi Joos: “ik hoop dat u deze discussie dan niet in onze school binnen brengt”.

Paul Meeus: “als raadslid mag ik u die vraag stellen en dit is niet onredelijk. Zorg maar dat je een goed antwoord hebt want deze discussie kan altijd opdagen. Ik neem verder acte van het niet antwoorden op mijn vraag”.

Facultatieve verlofdagen Sht schooljaar 2011 - 2012

Schepen Katrien Van de Poel deelt mee dat deze datum nog moet besproken worden met de vakbonden.

Verlenging samenwerkingsplatform ICT-coördinatie Sht en Academies

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft Dirk Mangelschots toelichting bij dit punt.

Wijziging schoolreglement Basisschool

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft Tien Callaerts, directrice basisschool, toelichting bij dit punt.

Peter Reniers vraagt waarom het reglement niet wordt meegegeven met de ouders.

Bij elke wijziging moet heel het reglement opnieuw gedrukt worden en dit is vrij duur.

Paul Meeus is van mening dat een kwartier voor de les begint een leerkracht niet altijd voldoende tijd heeft om te ouders te woord te staan.

Aanspreekbaarheid is hier het belangrijkste. Men kan op dat ogenblik een afspraak maken. De leerkrachten zijn professioneel genoeg om hierop in te spelen.

Capaciteitsdiscussie kleuter- en lager onderwijs naar wijkniveau

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft Peter Anaf toelichting bij dit punt.

Straathoekwerk in Turnhout

Nick Van de Mierop, straathoekwerker, geeft een bondig overzicht van zijn opdracht.

Peter Reniers vraagt of hij soms agressie tegenkomt.

Dit blijkt niet het geval te zijn.

Paul Meeus stelt vast dat het soms toch moeilijk kan zijn. Vertrekkend vanuit een welzijnsinsteek komen er wel eens zaken naar voor die men in principe dient te melden aan de politie.

Meestal weet de politie al wel meer.

Er is soms wel eens een grijze zone maar een overleg op regelmatige basis lost dit probleem op.

Peter Reniers vraagt of de voorzien tweede straathoekwerker er komt.

Vanaf september zal deze er zijn. De invulling van zijn/haar werk zal nog bekeken worden. De aanwerving zal gebeuren door CAW en aan de raad van september zal de aanpassing van de bestaande convenant met het CAW worden voorgelegd.

Stand van zaken kinderopvang

Schepen Peter Segers heeft volgende punten te melden:

- wat betreft de locatie Zevendonk is er een effectief akkoord met de directie voor de verbouwingen.
- wat de centrale wachtlijst voor kindercrèches betreft: iedereen heeft toegezegd om te participeren.

Samenwerkingsovereenkomst De Ark en Stad Turnhout over locatie kinderopvang Koningin Astridlaan

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft Hanne Teunckens toelichting bij dit punt.

Paul Meeus vraagt waarom de Ark wil blijven participeren en Eddy De Wachter vraagt of de Stad zinnens is om het pand in eigendom te nemen.

Er wordt een erfpacht voorzien voor 50 of 60 jaar.

De Ark is vragende partij voor een gemengd project.

Paul Meeus wil weten of er over een verkoop werd gesproken.

Schepen Peter Segers deelt mee dat deze vraag niet gesteld werd door de Ark.

Daarenboven moet men over een voldoende groot kapitaal beschikken om aan te kopen. Maar de vraag zal aan de Ark gesteld worden.

Ondertussen hebben zij het volgende hierop geantwoord:

"Wij, als directie van DE ARK, zullen onze RVB adviseren om de blote eigendom van Koningin Astridlaan 28 niet op te splitsen ten einde op lange termijn de waarde van dit eigendom niet te hypothekeren. We prefereren zeer duidelijk de erfpacht-formule in deze."

Eddy De Wachter hoopt dat de canon zo laag mogelijk zal gehouden worden.

Peter Reniers verwijst naar het feit dat Kind en Gezin toelating moet geven. Hij vraagt zich af of K&G geen probleem heeft met een gemengd project zoals dit.

Er dient een afzonderlijke inkomst te zijn en de veiligheid moet gegarandeerd zijn.

Eddy De Wachter wil weten wat de totale geschatte kost is voor de Stad.

Ongeveer 400.000,00 euro + de uitrusting die geschat wordt op 112.000,00 euro + een jaarlijkse canon.

Eddy De Wachter vraagt of men een zicht heeft op het aantal opvangplaatsen.

Momenteel is dit nog niet exact geweten. Men moet minstens 21 plaatsen hebben om een erkenning te bekomen.

Verslag Turnhouts Welzijnsoverleg van 27 mei 2011

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft Peter Anaf toelichting bij dit punt.

Verslag stagebezoek uit Hanzhong binnen de dienst Welzijn

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) die een aantal sfeerbeelden van het bezoek laten zien, geeft Peter Segers wat uitleg.

Een evaluatie van dit bezoek wordt nog opgemaakt en zal aan de commissie worden voorgelegd.

Begrotingswijziging (welzijn, onderwijs, ict)

Aan de hand van een ppt (zie bijlage) geeft schepen peter Segers toelichting bij de begrotingswijziging van Welzijn. Jan Van Rompuy geeft toelichting bij de begrotingswijziging ICT.

Punten agenda gemeenteraad

Deze werden onder de vorige punten behandeld.

Uit het college

Er zijn geen punten met betrekking tot deze commissie.

Varia

Schepen Peter Segers deelt mee dat het sociaal preventiebeleid op volgende commissie zal voorgesteld worden. Schepen Peter Segers deelt mee dat door de herindeling van de commissies Martine Maes geen secretaris meer is van deze commissie. Graag wil hij Martine van harte danken voor al haar werk dat ze steeds nauwgezet heeft uitgevoerd. De commissieleden willen ook Martine Maes hiervoor bedanken.

Jan Van Rompuy
commissiesecretaris

**Vergadering Commissie 3
dinsdag
14 juni 2011**

Agenda

- Goedkeuring verslag vorige vergadering
- Gezondheidsplan
- Wijziging schoolreglement Sht
- Facultatieve verlofdagen Sht schooljaar 2011-2012
- Verlenging samenwerkingsplatform ICT-coördinatie Sht en Academies
- Wijziging schoolreglement basisschool
- Capaciteitsdiscussie kleuter- en lager onderwijs naar wijkniveau

Agenda

- Straathoekwerk in Turnhout
- Stand van zaken kinderopvang
- Samenwerkingsovereenkomst vzw De Ark en Stad Turnhout over locatie kinderopvang Koningin Astridlaan
- Verslag Turnhouts Welzijnsoverleg van 27 mei 2011
- Verslag stagebezoek uit Hanzhong binnen de dienst Welzijn
- Begrotingswijzigingen

Agenda

- Punten agenda gemeenteraad
- Uit het college
- Varia

Actieplan Gezondheid

Kader

- In het algemeen beleidsplan 2008-2013 nam de huidige bestuursploeg een aantal tactische en operationele doelstellingen op in het kader van gezondheid waarbinnen het actieplan volledig inpast.
- 'Gezondheid is niet alleen de afwezigheid van ziekte of gebrek, maar is ook een situatie van volledig fysiek, psychisch en sociaal welbevinden'. (Wereld Gezondheids Organisatie, WGO)
 - De wijze waarop personen hun leven leiden, heeft effect op de gezondheid en het ontstaan van ziekten.

Vlaamse Gezondheidsdoelstellingen

1. Het realiseren van gezondheidswinst op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft.
2. Het realiseren van gezondheidswinst op bevolkingsniveau door tegen het jaar 2015 het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs terug te dringen.
3. Tegen 2012 verloopt het Vlaamse bevolkingsonderzoek naar borstkanker bij vrouwen van 50 tot en met 69 jaar doelmatiger, d.w.z. voldoende vrouwen nemen deel, meer kankers worden tijdig gevonden en er gebeuren zo weinig mogelijk overbodige onderzoeken."
4. De sterfte door zelfdoding bij mannen en vrouwen moet tegen 2010 verminderd zijn met 8% ten opzichte van 2000.

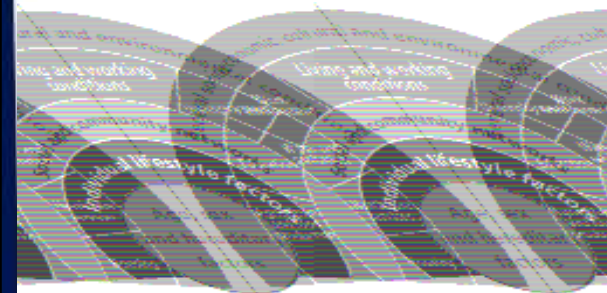
Vlaamse Gezondheidsdoelstellingen

5. In het jaar 2002 moet het aantal dodelijke ongevallen in de privésfeer en in het verkeer afnemen met 20 %.
(Voorlopig is de gezondheidsdoelstelling nog niet hernieuwd, maar er worden op verschillende domeinen wel initiatieven genomen om het aantal ongevallen in de privésfeer en het verkeer te doen afnemen.)
6. In het jaar 2002 moet de preventie van infectieziekten op significante wijze worden verbeterd, met name door het verder verhogen van de vaccinatiegraad voor aandoeningen als polio, kinkhoest, tetanus, difterie, mazelen, bof en rubella.
(In afwachting van een verlenging of herformulering blijft deze doelstelling van kracht)

Strategische doelstellingen	Kritische succesfactoren	Acties
Realiseren en bewaken van een optimale toegankelijkheid van de dienstverlening in de gezondheidssector voor alle inwoners van Turnhout met bijzondere aandacht voor kansengroepen.	De gezondheidszorg toegankelijkker helpen maken voor kwetsbare doelgroepen.	Er is een gezondheidsconsulent werkzaam binnen de stad.
Gezondheid en welzijn van alle inwoners bevorderen op fysisch, psychisch en sociaal vlak met bijzondere aandacht voor kansengroepen.	Een gezondheidsbeleid toepassen op bestaand en toekomstig beleid.	Opnemen van een actieve rol bij het zoeken naar subsidiemogelijkheden wanneer er nood is aan bijkomende initiatieven.
Behouden en bevorderen van gezond gedrag in een gezonde omgeving met bijzondere aandacht voor preventie en risicodetectie.	Een signaalfunctie en opvolgingssystemen instellen over ontwikkelingen die ongezondheid kunnen veroorzaken.	Een netwerk van deskundigen uitbouwen die professioneel advies kunnen geven over diverse gezondheidsgerelateerde thema's.
Richting geven binnen het kader van gezondheidsbeleid aan de werking rond kansarmen, migranten, ouderen mensen met een fysieke beperking.	Actief inzetten op gezondheidspromotie en ziektepreventie (sensibiliseren, communiceren en informeren) met aandacht voor doelgroepen in samenwerking met LOGO Kampen en andere partners.	Informeren over gezondheid via diverse mediakanalen.
Initiatieven van externe partners ondersteunen op basis van duidelijke criteria.	Een actieve en verantwoordelijke regie voeren ten aanzien van de openbare en private dienstverlening. Innovatie in de gezondheidszorg aanmoedigen, ondersteunen en waar mogelijk zelf toepassen.	Een voedselbedeling organiseren in samenwerking met de Gezins- en gezondheidsraad. Zich profileren als trekker en partner van projecten rond gezondheidspromotie en ziektepreventie.
	Een gedragen gemeenschappelijke beleidsvisie ontwikkelen en actueel houden.	Samen met andere actoren methodieken uitwerken om gezondheid in al zijn vormen te behouden of bevorderen.
	Inpraak in het beleid garanderen via de Gezins- en gezondheidsraad en andere fora.	Voorkomen of indien noodzakelijk ingrijpen bij onhygiënische toestanden die een gevaar voor de openbare veiligheid of volksgezondheid vormen.
	Signaleren, bestrijden en corrigeren van de gevolgen van het Mattheus effect in de gezondheidszorg.	

Gezondheidsvisie

Bron: Dahlgren en Whitehead

Gezondheidsvisie

- Een integrale kijk op de gezondheidssituatie zoals die er is geweest, is en zal zijn op het grondgebied
- Samenhang diverse beleidsdomeinen
- Vereist coördinatie, signalisatie, coöperatie en overleg
- In samenhang (intern en extern) invloed uitoefenen op factoren die een impact hebben op gezondheid
- Maximaal streven naar het bevorderen, beschermen en behouden van de gezondheid.

6 aandachtspijlers

1. Integrale gezondheidsbenadering
Gezond zijn en gezond blijven wordt door talrijke fysieke en sociale omgevingfactoren beïnvloed.
2. Gezondheidspromotie en ziektepreventie
Het proces waardoor mensen of groepen van mensen in staat gesteld worden om meer controle te verwerven over de determinanten van hun gezondheid, en zo hun gezondheid te verbeteren.
3. Gezondheidsongelijkheid tegengaan en blootstelling aan gezondheidsrisico's minimaliseren.

6 aandachtspijlers

4. Toegankelijke eerstelijns gezondheidszorg voor kwetsbare groepen

Voor mensen in minder goede gezondheid is het essentieel dat zoveel mogelijk, zoniet alle drempels geminimaliseerd of geëlimineerd worden zodat een optimale toegankelijkheid van de gezondheidszorg gewaarborgd wordt. (bereikbaarheid, begrijpbaarheid, betaalbaarheid, beschikbaarheid, bekendheid,...)

6 aandachtspijlers

5. Evidenced based werken

Projecten en acties steunen op een theoretisch kader en eventueel bestaande gegevens uit evaluaties van vorige projecten om zo de kwaliteit, efficiëntie en effectiviteit van de ondernomen stappen optimaal te garanderen.

6. Het Matthëuseffect

Onderzoek toont aan dat gezondheidsbevordering meer effect heeft bij hogere socio-economische klassen. Het is daarom aangewezen na te gaan of projecten toegankelijk zijn voor kansengroepen en zo nodig moeten doelgroepspecifieke methodieken gebruikt worden.

Schoolreglement Sht

Afwezigheden - algemeen

werd toegevoegd:

'Aangezien de organisatie van het schooljaar door de overheid wettelijk bepaald is en de schooldirectie daarop geen afwijking kan toestaan, is het onder geen enkele omstandigheid toegelaten om vroeger dan de vastgestelde vakanties uw kind van school weg te houden of het later te laten terugkeren. Ouders die dit toch doen, overtreden de leerplichtwet en kunnen hiervoor gesanctioneerd worden. Indien uw kind in de loop van een schooljaar van school verandert, dan zal de oude school aan de nieuwe school laten weten hoeveel dagen uw kind reeds problematisch afwezig geweest is.'

Schoolreglement Sht

Afwezigheden – andere afwezigheden

werd toegevoegd:

'Plan echter nooit een rijexamen in de week voorafgaande aan examens.'

Houding

werd toegevoegd:

'1 piercing in het gezicht is toegelaten.'

Schoolreglement Sht

Eetgewoonten

werd toegevoegd:

'Om gezondheidsredenen mag je tijdens de leswisseling plat water drinken in een meegebracht flesje. Tijdens de les en in de gang wordt niet gedronken.'

Printen

werd toegevoegd:

'Kopiëren kan na het laatste lesuur. Je koopt een kopieerkaart op het onthaal.'

Schoolreglement Sht

Proefwerken

werd toegevoegd:

'Tijdens de proefwerken berg je de gsm op in de boekentas, vooraan in de klas.'

Tuchtmaatregelen

werd vervangen door volgende tekst:

Schoolreglement Sht

Tuchtmaatregelen

2.3.1. Omwille van zware overtredingen of ernstige feiten kan de directie je tijdelijk uitsluiten van de school voor een maximale duur van 10 lesdagen.

Zware overtredingen zijn o.a.:

- Je verlaat de school zonder toestemming tijdens de middagpauze.
- Je verlaat de school tijdens de lessen ('spijbelen').
- Je verwondt iemand opzettelijk.
- Je komt je studie/gedragscontract niet na.
- Ordemaatregelen hebben tot niets geleid.
- Je stelt ernstige of wettelijk strafbare feiten.

definitief uitsluiten van de school na advies van de begeleidende klassenraad. De definitieve uitsluiting gaat in uiterlijk op 31 augustus van het schooljaar.

Schoolreglement Sht

Tuchtmaatregelen

2.3.2 In afwachting van een eventuele tuchtmaatregel, kan je preventief geschorst worden: de toegang tot de school wordt je voor enige tijd ontzegd. Een preventieve schorsing wordt genomen in uiterst dringende omstandigheden:

- voor zware gedragsproblemen die kunnen leiden tot een definitieve uitsluiting
- wanneer de aanwezigheid op school een gevaar vormt voor jezelf, medeleerlingen of personeelsleden van de school.

Alleen de directeur of een afgevaardigde kan beslissen tot een dergelijke preventieve schorsing. Deze maatregel wordt schriftelijk en kort gemotiveerd meegedeeld aan je ouders en/of vertrouwenspersoon. Hij gaat onmiddellijk in. De maatregel wordt bevestigd en zo nodig nader gemotiveerd in de brief waarmee de tuchtprocedure wordt opgestart. De preventieve schorsing duurt dus tot wanneer er een tuchtmaatregel wordt uitgesproken of de tuchtprocedure wordt Stopgezet.

Schoolreglement Sht

Tuchtmaatregelen

2.3.3. Dringt een uitsluiting zich op, dan word je per aangetekende brief opgeroepen tot een onderhoud over de vastgestelde feiten, in het bijzijn van je ouders en/of een andere vertrouwenspersoon. Deze vertrouwenspersoon is niet noodzakelijk een advocaat. Dit onderhoud vindt ten vroegste plaats op de zesde werkdag na verzending van de brief (poststempel). Je ouders, eventueel je vertrouwenspersoon en jijzelf krijgen vooraf inzage in je tuchtdossier.

Verhandelen van drugs en problematisch spijbelen leiden automatisch tot een definitieve uitsluiting.

Schoolreglement Sht

Tuchtmaatregelen

In alle gevallen van uitsluiting stelt de school/directeur of afgevaardigde van de directie binnen drie werkdagen na het nemen van de beslissing je ouders telefonisch en per aangetekende brief op de hoogte van haar gemotiveerde beslissing, voordat de tuchtmaatregel van kracht wordt.

Word je voor 30 juni definitief uitgesloten, dan word je bij het zoeken naar een andere school bijgestaan door de directie en door een begeleider verbonden aan het CLB. Je blijft bovendien ingeschreven tot op het ogenblik van inschrijving in een andere school.

In afwijking hierop kan de school een leerling die niet meer leerplichtig is en voor 30 juni definitief wordt uitgesloten, ook uitschrijven vanaf de 30ste lesdag volgend op de dag dat de definitieve uitsluiting ingaat. Je tuchtdossier kan niet worden overgedragen naar een andere school.

Schoolreglement Sht

Tuchtmaatregelen

2.3.4 Beroepsprocedure

Tegen een definitieve verwijdering van de school kunnen je ouders of jezelf in geval van meerderjarigheid beroep aantekenen bij de Inrichtende Macht, het College van Burgemeester en Schepenen van het stadsbestuur Turnhout. Dit moet gebeuren met een aangetekende brief binnen de 3 werkdagen na ontvangst van de brief van de tuchtmaatregel.

10 kalenderdagen na ontvangst van de klacht ontvangen je ouders een schriftelijke ontvangstmelding van de klacht en word je opgeroepen om samen met je ouders en eventueel een raadsman voor deze interne beroepscommissie te verschijnen. Binnen de 35 kalenderdagen daaropvolgend gebeurt de behandeling. Het college hoort binnen deze periode de beide partijen en formuleert een gemotiveerde beslissing. De interne beroepscommissie kan de straf bevestigen, vernietigen of vervangen door een lichtere straf. Je ouders / voogd worden hiervan schriftelijk op de hoogte gebracht.

Schoolreglement Sht

Tuchtmaatregelen

Het beroep schort de uitvoering van de eerder genomen beslissing niet op.

2.4. Opvang

Ben je definitief uitgesloten voor 30 juni van het schooljaar, dan kunnen jij of je ouders een gemotiveerde vraag tot opvang indienen.

- Gaat de school in op je gemotiveerde vraag, dan maakt zij afspraken met jou en je ouders over de voorwaarden van opvang.
- Gaat de school niet in op jouw vraag of wenst zij een eerder genomen beslissing te herzien, dan zal ze deze beslissing schriftelijk motiveren.

Facultatieve verlofdagen Sht schooljaar 2011-2012

maandag 30 april 2012

Verlenging samenwerkingsplatform ICT-coördinatie Sht en Academies

Sinds het schooljaar 2002-2003 worden aan (samenwerkende) scholen, en dit specifiek voor ICT-coördinatie:

- **extra personeelsomkadering** toegekend, die alleen voor ICT-coördinatie kan worden aangewend;
- **extra werkmiddelen** toegekend voor de logistieke en materiële ondersteuning.

Om deze omkadering/middelen te verwerven, werd een samenwerkingsplatform gevormd met de Handelsschool en beide Academies. **In augustus 2011 eindigt de eerste volledige cyclus (2005-2011)** van dit samenwerkingsplatform.

De gesloten overeenkomsten lopen gelijk met de duur van de scholengemeenschappen.

Vanaf 1 september 2011 worden deze gevormd voor **een 3-jarige periode**.

Dit betekent dat alle nieuwe samenwerkingsplatformen ook lopen tot 31 augustus 2014.

Na deze (uitzonderlijke) periode van drie schooljaren (2011-2014) wordt de termijn van de samenwerkingsplatformen opnieuw op 6 jaar gebracht.

Stedelijke Basisschool Turnhout

Wijziging Schoolreglement schooljaar 2011-2012

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 1. Algemene Bepalingen

Art. 1.

"Dit schoolreglement, met inbegrip van het pedagogisch project en de afsprakennota, worden door de directeur voorafgaand aan de eerste inschrijving van de leerling en nadien bij elke wijziging overhandigd aan de ouders, die ter instemming ondertekenen."

wordt vervangen als volgt:

"De ouders ondertekenen het schoolreglement met inbegrip van de afsprakennota én het pedagogisch project van de school voor akkoord. Dit is een inschrijvingsvoorwaarde.

Het schoolreglement, met inbegrip van de afsprakennota, worden door de directeur voorafgaand aan elke inschrijving van de leerling schriftelijk of via elektronische drager (schoolwebsite, e-mail, ...) aan de ouders ter beschikking gesteld. Bij elke wijziging van het schoolreglement informeert de directeur de ouders schriftelijk of via elektronische drager. De ouders verklaren zich opnieuw schriftelijk akkoord. Verklaren de ouders zich met de wijziging niet akkoord, dan beëindigt de inschrijving van het kind op 31 augustus van het lopende schooljaar. Ouders die erom vragen, kunnen een papieren versie van het schoolreglement krijgen."

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 1. Algemene Bepalingen

Toelichting:

Cf. artikel II.2 van het voorontwerp van Onderwijsdecreet XXI dat wijzigingen aanbrengt in artikel 37 van het decreet basisonderwijs.

Een wijziging van het schoolreglement kan ten vroegste uitwerking hebben in het daaropvolgende schooljaar tenzij die wijziging het rechtstreekse gevolg is van nieuwe regelgeving.

Indien de ouders zich met de wijziging niet akkoord verklaren, dan wordt aan de inschrijving van het kind een einde gesteld op 31 augustus van het lopende schooljaar.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 3. Richtlijnen i.v.m. afwezigheden en te laat komen

Art. 8 §2: Lager onderwijs toevoegen van een 6° punt als volgt:

"6° Afwezigheden omwille van revalidatie tijdens de lestijden:

- a) de afwezigheid omwille van revalidatie na ziekte of ongeval, en dit gedurende maximaal 150 minuten per week, verplaatsing inbegrepen.

Om een beslissing te kunnen nemen, moet de school beschikken over een dossier dat minstens de volgende elementen bevat:

- 1) een verklaring van de ouders waarom de revalidatie tijdens de lestijden moet plaatsvinden;
- 2) een medisch attest waaruit de noodzakelijkheid, de frequentie en de duur van de revalidatie blijkt;
- 3) een advies, geformuleerd door het CLB, na overleg met de klassenraad en de ouders.
- 4) een toestemming van de directeur voor een periode die de duur van de behandeling, vermeld in het medisch attest, niet kan overschrijden;

Uitzonderlijk kunnen de 150 minuten overschreden worden, mits gunstig advies van de arts van het CLB, in overleg met de klassenraad en de ouders.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 3. Richtlijnen i.v.m. afwezigheden en te laat komen

Art. 8 §2: Lager onderwijs toevoegen van een 6^e punt als volgt:

"6^e Afwezigheden omwille van revalidatie tijdens de lestijden:

b) de afwezigheid gedurende maximaal 150 minuten per week, verplaatsing inbegrepen voor de behandeling van een stoornis die is vastgelegd in een officiële diagnose.

Om een beslissing te kunnen nemen, moet de school beschikken over een dossier dat ten minste de volgende elementen bevat:

- 1) een verklaring van de ouders waarom de revalidatie tijdens de lestijden moet plaatsvinden;
- 2) een advies, geformuleerd door het CLB in overleg met de klassenraad en de ouders.
- 3) een samenwerkingsovereenkomst tussen de school en de revalidatieverstreker
- 4) een toestemming van de directeur, die jaarlijks vernieuwd en gemotiveerd moet worden, rekening houdend met het evaluatieverslag waarvan sprake in punt 3

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 3. Richtlijnen i.v.m. afwezigheden en te laat komen

In uitzonderlijke omstandigheden en mits gunstig advies van het CLB in overleg met de klassenraad en de ouders, kan de maximumduur van 150 minuten voor leerplichtige kleuters uitgebreid worden tot 200 minuten, verplaatsing inbegrepen.

Voor leerlingen die vallen onder de toepassing van het besluit van de Vlaamse Regering van 12 december 2003 betreffende de integratie van leerlingen met een matige of ernstige verstandelijke handicap in het gewoon lager en secundair onderwijs kan de afwezigheid maximaal 250 minuten per week bedragen, verplaatsing inbegrepen."

Toelichting:

Zie de omzendbrief van 16/08/2002 BaO/2002/11 onder punt 3.6. Afwezigheden omwille van revalidatie tijdens de lestijden.

Deze omzendbrief bepaalt welke afwezigheden van leerlingen in het basisonderwijs gewettigd zijn, welke formaliteiten ouders bij afwezigheden moeten vervullen en onder welke voorwaarden problematische afwezigheden omgezet kunnen worden in gewettigde afwezigheden.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 6. Afspraken i.v.m. huiswerk, agenda's, rapporten en zittenblijven

Art. 15: De tekst

"In de kleutergroep en in de jongste (twee) leerlingengroep(en) van het lager onderwijs hebben de leerlingen een heen- en weerschrift.

Vanaf de tweede (derde) leerlingengroep van het lager onderwijs krijgen de leerlingen een schoolagenda. Hierin worden de taken van de leerlingen en mededelingen voor ouders dagelijks genoteerd. De ouders en de groepsleraar ondertekenen minstens wekelijks de schoolagenda of het heen- en weerschrift."

wordt vervangen als volgt:

"Vanaf het lager onderwijs krijgen de leerlingen een schoolagenda. Hierin worden de taken van de leerlingen en mededelingen voor ouders dagelijks genoteerd. De ouders en de groepsleraar ondertekenen minstens wekelijks de schoolagenda.

Bij de kleuters wordt rechtstreeks mondeling gecommuniceerd of onrechtstreeks via briefjes en affiches op de vestigingen."

Toelichting:

Er zijn geen reglementaire bepalingen terzake. In de basisschool wordt het heen- en weerschrift niet gebruikt, enkel de schoolagenda in het lager onderwijs.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 10. Bijdrageregeling

Artikel 28 §2 & §3: De tekst

De bedragen/Dit bedrag zijn/is onderworpen aan een indexregeling "vanaf schooljaar 2011-2012."

wordt vervangen als volgt:

De bedragen/Dit bedrag zijn/is onderworpen aan een indexregeling "vanaf schooljaar 2012-2013."

Toelichting:

Indexering bedragen maximumfactuur pas vanaf schooljaar 2012-2013!

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 13. Privacy

Art. 34: De tekst

"Niet geposeerde, spontane afbeeldingen met leerlingen kunnen worden gepubliceerd, tenzij de betrokken ouders schriftelijk hun toestemming weigeren.

Voor geposeerde (gerichte) foto's, wordt aan het begin van het schooljaar expliciet toestemming gevraagd per brief. Ouders kunnen er op aanduiden voor welk type foto ze al dan niet hun toestemming geven."

wordt vervangen als volgt:

"Voor de publicatie van zowel geposeerde (gerichte) als niet-geposeerde, spontane afbeeldingen van leerlingen wordt aan de ouders expliciet een schriftelijke toestemming gevraagd."

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 13. Privacy

Toelichting:

Cf. de wet van 30 juni 1994 betreffende het auteursrecht en de naburige rechten (B.S. 27.07.1994): artikel 10: De auteur, de eigenaar of enige andere persoon die een portret bezit of voorhanden heeft, bijv. op een foto, zal zich bij een voorgenomen publicatie rekenschap moeten geven van het zogenaamde portretrecht. Dit betekent dat niemand het recht heeft het portret te reproduceren of aan het publiek te tonen zonder de toestemming van de geportretteerde zelf of, indien het gaat om de afbeelding van minderjarigen, zonder de toestemming van hun ouders. De toestemming moet bij voorkeur vooraf en uitdrukkelijk worden gegeven. Best worden de ouders dus vooraf geïnformeerd over de voorgenomen publicatie. Op die manier kunnen ze eventueel reageren. Is de afbeelding reeds gepubliceerd (bijv. de klasfoto staat reeds op de website van de school), dan hebben zij het recht om deze eraf te laten halen, volgens de Commissie ter Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer.

Cf. Het voorontwerp van Onderwijsdecreet XXI dat wijzigingen aanbrengt in artikel 37 van het decreet BaO: Voor materies waarbij ouders een individuele keuze kunnen maken, die door een regelgeving gegarandeerd wordt, kan die individuele keuze niet via het schoolreglement geregeld worden.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 16 . Deelname aan extra-murosactiviteiten

Art. 37: De tekst

"Aangezien het de bedoeling is om zoveel mogelijk leerlingen te laten deelnemen aan de extra-murosactiviteiten, nemen zij in principe deel aan alle voor hen bestemde extra-murosactiviteiten, tenzij de ouders voorafgaand en schriftelijke weigeren.

In geval van niet-deelname moet de betrokken leerling niettemin op de school aanwezig zijn, waar in aangepaste opvang zal worden voorzien.

Activiteiten die volledig buiten de schooluren vallen, vallen hier niet onder, bijvoorbeeld een sportactiviteit op woensdagnamiddag of tijdens vakanties."

wordt vervangen als volgt:

Voor de deelname aan extra-murosactiviteiten wordt expliciet een schriftelijke toestemming aan de ouders gevraagd. Het streefdoel is dat alle leerlingen deelnemen aan de extra-murosactiviteiten, aangezien ze deel uitmaken van het leerprogramma. In geval van niet-deelname moet de betrokken leerling niettemin op school aanwezig zijn, waar in een aangepast programma zal worden voorzien. Activiteiten die volledig buiten de schooluren vallen, vallen hier niet onder, bijvoorbeeld een sportactiviteit op woensdagnamiddag of tijdens vakanties.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 16 . Deelname aan extra-murosactiviteiten

Toelichting:

Cf. M.O. BAO/2001/13 van 21/11/2001: Extra muros activiteiten.

Extra-muros-activiteiten zijn activiteiten van één of méér schooldagen die plaatsvinden buiten de schoolmuren en die georganiseerd worden voor één of meer leerlingengroepen. Activiteiten die volledig buiten de schooluren vallen, vallen hier niet onder. De deelname aan de extra-muros-activiteiten vergt de schriftelijke toestemming van de personen die de ouderlijke macht uitoefenen of van de personen die de kinderen in rechte of in feite onder hun bewaring hebben.

Cf. Het voorontwerp van Onderwijsdecreet XXI dat wijzigingen aanbrengt in artikel 7 van het decreet BaO. Voor materies waarbij ouders een individuele keuze kunnen maken, die door een regelgeving gegarandeerd wordt, kan die individuele keuze niet via het schoolreglement geregeld worden. Voor elke extra-murosactiviteit van één of meer schooldagen (vb. schoolreis) moet dus expliciet een schriftelijke toestemming worden gevraagd. Om weigeren wegens financiële redenen te voorkomen kan de school voor minder begoede ouders een gedifferentieerde regeling uitwerken. (concreet kan er bijv. een spaarplan worden opgesteld). Weigeren op basis van maatregelen genomen in het kader van de gedragsregels van de school zijn niet toegestaan.

Schoolreglement Basisschool

Hoofdstuk 20. Engagementsverklaring

Art. 41 § 1: De tekst

"De leerkrachten zijn aanspreekbaar op school een kwartier voor en na de lesuren. Ouders kunnen ook een afspraak maken met de leerkracht of via het secretariaat".

wordt ingevoegd

Toelichting:

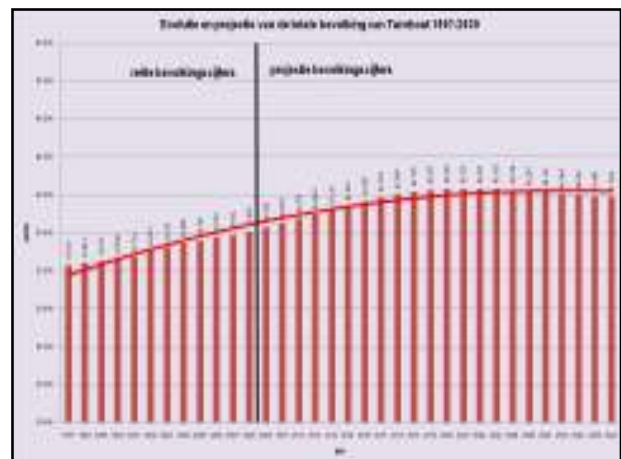
Engagement eveneens vanuit de school rond de bereikbaarheid van de leerkrachten!

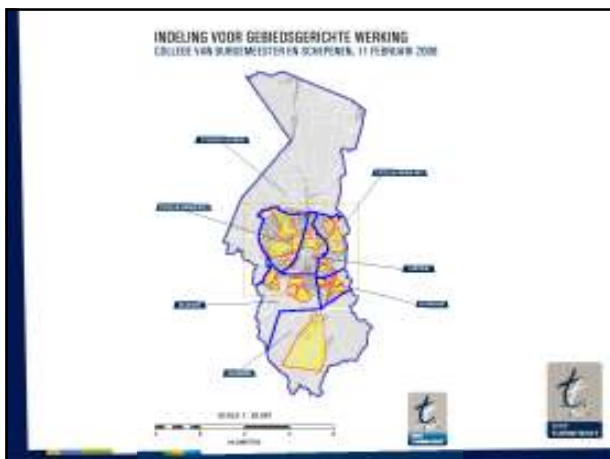
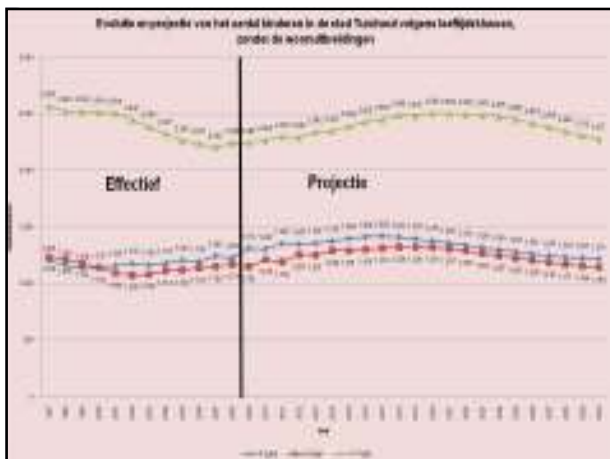
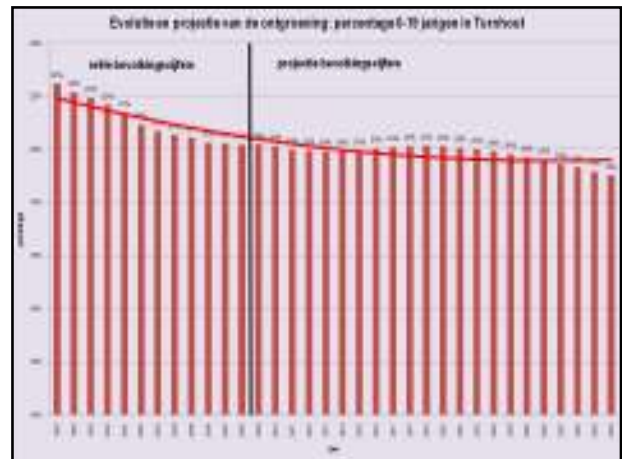
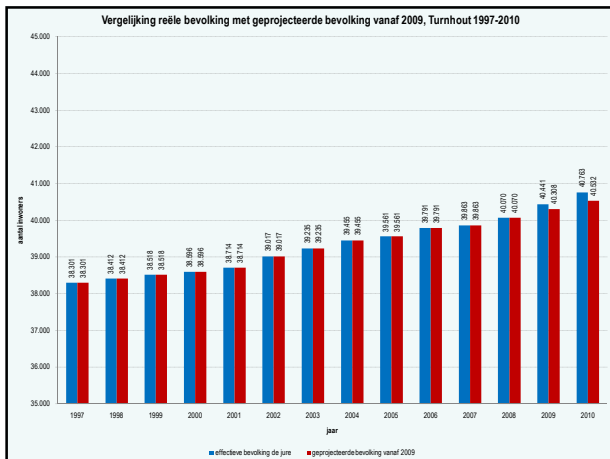

Evolutie van het aantal kinderen en jongeren in Turnhout en de capaciteit van het onderwijssysteem

Enkele algemene bevolkingsgegevens

Wijken: aantal kleuters van 2,5 – 5 jaar, 2011

	totale bevolking		Kleuters (2,5-5 jaar)			
	aantal	% tussen wijken	aantal	% tussen wijken	% binnen wijk	% binnen Turnhout
Blijkhoeft	3.672	8,9%	102	9,7%	2,8%	0,2%
Centrum	13.601	32,9%	359	34,2%	2,6%	0,9%
Schorvoort	3.202	7,7%	75	7,1%	2,3%	0,2%
Stadsbos en Noorden	1.114	2,7%	15	1,8%	1,7%	0,0%
Stedelijk wonen oost	8.501	20,6%	235	22,4%	2,8%	0,6%
Stedelijk wonen west	9.285	22,5%	232	22,1%	2,5%	0,6%
Zevendonk	1.967	4,8%	29	2,8%	1,5%	0,1%
Totaal	41.342	100,0%	1.051	100,0%	2,5%	2,5%

Capaciteit kleuteronderwijs versus kleuters uit de wijk zelf, 2011

	capaciteit kleuteronderwijs	kleuters in de wijk	restcapaciteit met enkel kleuters uit de wijk
Blijkhoeft	165	102	63
Centrum	780	359	421
Schorvoort	168	75	93
Stadsbos en Noorden	0	19	-19
Stedelijk wonen oost	312	235	77
Stedelijk wonen west	401	232	169
Zevendonk	156	29	127
Totaal	1.982	1.051	931

Effectief vrije plaatsen (bevraging) en klassen (24 kleuters)

	restcapaciteit met enkel kleuters uit de wijk	effectief vrije plaatsen kleuteronderwijs (10/2010)	effectief vrije plaatsen kleuteronderwijs (3/2011)	vrije klassen kleuteronderwijs (3/2011)
Blijkhoeft	63	75	3	23
Centrum	421	270	149	62
Schorvoort	93	55	24	10
Stadsbos en Noorden	-19	0	0	0
Stedelijk wonen oost	77	49	10	0
Stedelijk wonen west	169	62	53	22
Zevendonk	127	76	64	27
Totaal	931	587	351	148

Bevolkingstoename tot uitputting capaciteit kleuteronderwijs

	effectief vrije plaatsen kleuteronderwijs (3/2011)	extra bevolking in wijk mogelijk tot saturatie kleuter onderwijs*
Blijkhoeft	51	1.457
Centrum	149	4.257
Schorvoort	24	686
Stadsbos en Noorden	0	0
Stedelijk wonen oost	10	286
Stedelijk wonen west	53	1.514
Zevendonk	64	1.829
Totaal	351	10.029

	extra bevolking stadsontwikkeling	nodige plaatsen kleuteronderwijs
Stadsbos en Noorden	6.000	210

* 2,5-5 jaar = gemiddeld 3,5% van de bevolking (1997-2030)

Turnhout en zijn stadsdelen: het lager onderwijs

Wijken: aantal kinderen van 6 – 11 jaar, 2011

	totale bevolking		kinderen (6-11 jaar)			
	aantal	% tussen wijken	aantal	% tussen wijken	% binnen wijk	% binnen Turnhout
Blijkhoeft	3.672	8,9%	265	11,3%	7,2%	0,6%
Centrum	13.601	32,9%	644	27,4%	4,7%	1,6%
Schorvoort	3.202	7,7%	220	9,4%	6,9%	0,5%
Stadsbos en Noorden	1.114	2,7%	52	2,2%	4,3%	0,1%
Stedelijk wonen oost	8.501	20,6%	493	21,0%	5,8%	1,2%
Stedelijk wonen west	9.285	22,5%	559	23,8%	6,0%	1,4%
Zevendonk	1.967	4,8%	115	4,9%	5,8%	0,3%
Totaal	41.342	100,0%	2.348	100,0%	5,7%	5,7%

Capaciteit lager onderwijs versus kinderen uit de wijk zelf, 2011

	capaciteit lager onderwijs	kinderen in de wijk	restcapaciteit met enkel kinderen uit de wijk
Blijkhoeve	175	265	-90
Centrum	1.200	644	556
Schorvoort	288	220	68
Stadsbos en Noorden	0	52	-52
Stedelijk wonen oost	672	493	179
Stedelijk wonen west	655	559	96
Zevendonk	312	115	197
Totaal	3.302	2.348	954

Effectief vrije plaatsen (bevraging) en klassen (24 kinderen)

	restcapaciteit met enkel kinderen uit de wijk	effectief vrije plaatsen lager onderwijs (10/2010)	vrije klassen lager onderwijs (10/2010)
Blijkhoeve	-90	253	10,5
Centrum	556	281	11,7
Schorvoort	68	48	2,0
Stadsbos en Noorden	-52	0	0,0
Stedelijk wonen oost	179	179	7,5
Stedelijk wonen west	96	94	3,9
Zevendonk	197	118	4,9
Totaal	954	973	40,5

Bevolkingstoename tot uitputting capaciteit lager onderwijs

	effectief vrije plaatsen lager onderwijs (10/2010)	extra bevolking in wijk mogelijk tot saturatie lager onderwijs*
Blijkhoeve	253	4.288
Centrum	281	4.763
Schorvoort	48	814
Stadsbos en Noorden	0	0
Stedelijk wonen oost	179	3.034
Stedelijk wonen west	94	1.593
Zevendonk	118	2.000
Totaal	973	16.492

	extra bevolking stadsontwikkeling	nodige plaatsen lager onderwijs
Stadsbos en Noorden	6.000	354

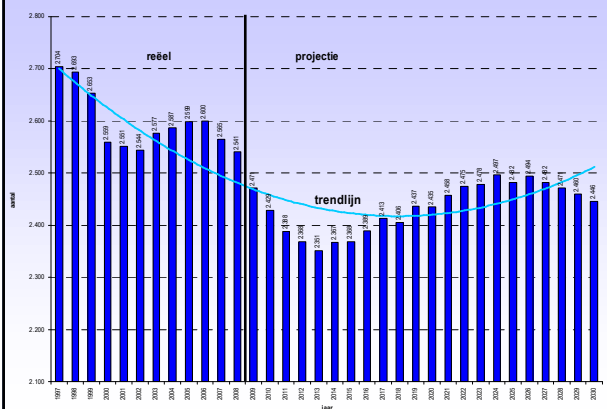
* 6-11 jaar = gemiddeld 5,9% van de bevolking (1987-2030)

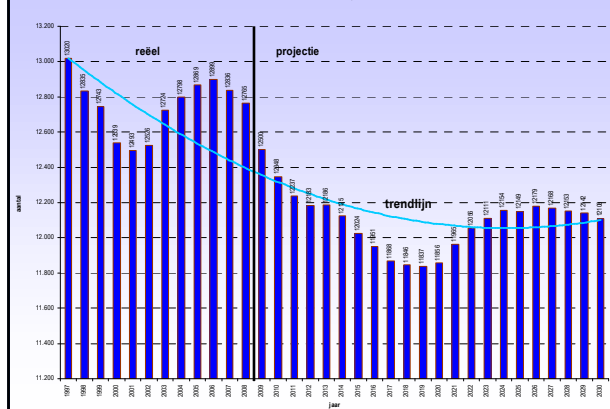
Turnhout en het middelbaar onderwijs

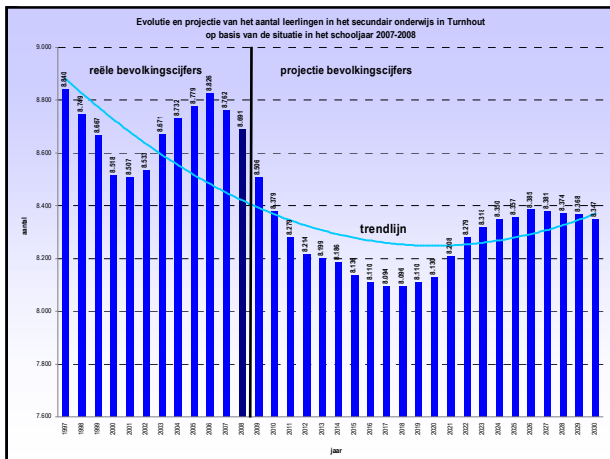

Evolutie en projectie totaal aantal 12-17 jarigen in Turnhout

Evolutie en projectie totaal aantal 12-17 jarigen van de gemeenten die leerlingen leveren aan het Turnhouts middelbaar onderwijs

Straathoekwerk in Turnhout

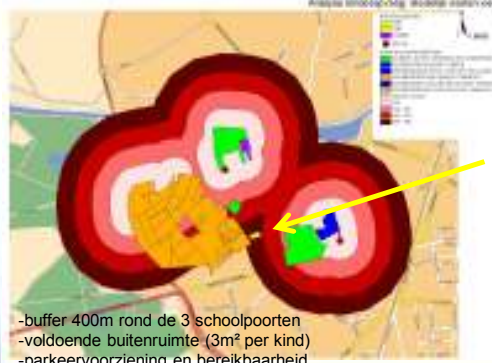
Stand van zaken kinderopvang

Samenwerkingsovereenkomst De Ark en Stad Turnhout over locatie kinderopvang Koningin Astridlaan 28

Koningin Astridlaan 28

Koningin Astridlaan 28

- Oppervlakte 1815 m².
Haalbaarheidsstudie Omgeving (OK Antwerpen):
- BKO min. 21 opvangplaatsen
 - Sociale huisvesting ca. 10 WGH

Koningin Astridlaan 28

Voorstel samenwerkingsovereenkomst:

- Gemengd project DE ARK en Stad Turnhout:
Gezamenlijke aanbesteding ontwerper
Gezamenlijke aanbesteding bouwwerken
(co-bouwheerschap)
- Renovatie en uitbreiding met nieuwbouw
- Erfpacht voor de stad Turnhout

Koningin Astridlaan 28

Kostprijs obv haalbaarheidsstudie:

- Grondverwerving via erfpacht: te onderhandelen canon obv schattingsverslag
- Raming erelonen: **50.000 euro**
- Bouwwerken: **350.000 euro**
- Financieel plan opstart 5de locatie IBO Turnhout: - **112.200 euro**

(INKOMSTEN ouderbijdragen -20.000 euro)

Koningin Astridlaan 28

TIMING

- Gemeenteraad 27 juni: goedkeuring samenwerkingsovereenkomst
- Gemeenteraad 05 september: goedkeuring aanstelling ontwerper via wedstrijdprocedure.
- Gunning ontwerper midden februari 2012
- Uitvoering werken voorjaar 2013

Welzijnsoverleg@Turnhout

Vrijdag 27 mei 2011

Programma

- Referaat van prof. Dr. Frans Lammertyn (KU Leuven) over maatschappelijke ontwikkelingen en hun invloed op het beleid en het werk binnen het ruime welzijnsveld

- De lunch gaf de deelnemers de mogelijkheid om op een informele manier en sectoroverschrijdend contacten te leggen.

- Discussiegroepen over 4 thema's
 - Vraaggestuurd werken? Maar wat wordt gevraagd?
 - Meer selectiviteit in het aanbod, meer verantwoordelijkheid bij de cliënt
 - Professionelen en vrijwilligers in de welzijnssector
 - Netwerkorganisaties en multifunctionele centra

- 70 deelnemers uit verschillende organisaties

- OCMW
- Onderwijs
- Mutualiteiten
- Gezondheidszorg
- Stad Turnhout
- Bijzondere jeugdzorg
- Vakbonden
- Stadsregio
- Armenvereniging
- ...

Eerste reacties van de deelnemers:

- 'Is voor herhaling vatbaar, we moeten in de toekomst onze krachten meer bundelen.'
- 'We kunnen visie en ervaring uitwisselen.'
- 'Boeiend en actueel thema.'
- 'Tof om medewerkers uit de sociale sector de kans te geven elkaar te ontmoeten.'

Opvolging:

- Het referaat van prof. Fr. Lammertyn wordt aan de commissieleden bezorgd
- Er wordt een algemeen verslag gemaakt, dat aan alle deelnemers en aan de commissieleden wordt bezorgd
- De inbreng van het Welzijnsoverleg zal gebruikt worden als insteek voor het onderbouwen van het sociaal beleid van Stad en OCMW

Verslag stagebezoek uit Hanzhong binnen de dienst Welzijn

Punten agenda gemeenteraad

- deze werden onder de vorige punten behandeld

Uit het college

- geen punten mbt deze commissie

Begrotingswijziging Welzijn

Aanpassing toelagen

- + 768,00 (mondiale raad)
- + 3.200,00 (scholenfonds)
- + 257,00 (plaatselijke bejaardenverenigingen)
- + 5.000,00 (startersprojecttoelage)
- + 16.437,00 (CAW straathoekwerk)

Begrotingswijziging ICT

Werkingskosten (gewone uitgaven)

- + 30.000,00 (koppelingen met diverse toepassingen ifv nieuwe website + onderhoudscontracten)
- + 2.000,00 (onderhoudscontract fingerprintsoftware brandweer)
- + 2.000,00 (bijkomende licenties 3P)
- + 1.500,00 (onderhoudscontract klokken Sint-Pieter)
- + 3.500,00 (onderhoudscontract museumpakket)
- + 8.000,00 (onderhoudscontract uitbreiding bibliotheekpakket)

Begrotingswijziging ICT

Investerings (buitengewone uitgaven)

Voorgaande jaren

- + 25.000,00 (aanleg glasvezel onder kanaal – meerkost omwille van weigering door dienst Scheepvaart om onder brug 2 te boren)

Eigen dienstjaar

- + 80.000,00 (bewakingscamera's Grote Markt + aansluiting + software)
- + 10.000,00 (Taskforce Brandweer)
- + 5.000,00 (uitbreiding bouwvergunningsoftware met dossieropvolging)

Varia

...

VERSLAG VAN DE DISCUSSIEGROEPEN OP HET WELZIJNSOVERLEG@TURNHOUT

Onderwerp: Welzijnsoverleg@Turnhout

Plaats: KH Kempen, Campus Blairon 80, 2300 Turnhout

Datum & uur vrijdag 27 mei 2011

1. *De maatschappelijke ontwikkelingen (complexiteit, kenniseconomie, individuele keuzes en verantwoordelijkheid,...) zullen de afstand tussen mensen/groepen met 'minder/ander' sociaal, cultureel, intellectueel kapitaal en onze maatschappelijke gewaardeerde instituties (onderwijs, arbeid, gezin,...) verder doen toenemen. 'Inclusie' blijft een modewoord en wordt gezien als een geiten-wollen-sokken-verhaal van idealisten, er zal 'normalisatie' verwacht worden en de welzijnssector zal daar aan mee werken.*
 - Armoede neemt een andere vorm aan: verschillende gezinsvormen, verschuiving naar problematieken bij de allochtone bevolking, andere opleidingsvormen en werksituaties;
 - Arbeid globaliseert. Plaatsen gaan verloren. De besten nemen de plaatsen in en de laagste schakel verdwijnt;
 - De groep van mensen met een mentale handicap heeft het bijzonder moeilijk. Veel mensen leven onder de armoedegrens. Hun ondersteuning komt in het gedrang, mede door besparingen of keuzes van de overheid. De opname van groepen met een handicap zou een vereiste moeten zijn in onze samenleving. De realiteit is echter anders;
 - Doordat onze economie wordt aangestuurd door kennis, zien we het watervalsysteem ontstaan. Er is geen plaats meer voor de zwaksten in het onderwijs of in een arbeidssituatie. Zelfs niet meer op een beschutte werkplaats. Economie staat boven het sociale luik. De concurrentie tussen arbeidsplaatsen primeert;
 - Werkgevers kijken met argusogen naar de concurrentie tussen het normale arbeidscircuit en de sociale tewerkstellingsplaatsen;
 - Wat zijn de plannen met naar schatting 200 000 arbeidsgehandicapten? (Mensen met een mentale of psychiatrische achterstand). VDAB wil deze groep afstoten. Dit is een budgettaire kwestie. Hier klinkt een vraag aan RESOC om dit op te nemen binnen werkgevers- en werknemersorganisaties;
 - RESOC probeert de kloof tussen onderwijs en het arbeidsveld te dichten;
 - Al 50 jaar horen we dat vorming en opleiding DE oplossing is voor kansengroepen. Dat is inderdaad cruciaal, maar de centen blijven ontbreken. Nu wordt er gemikt op individuen, maar zonder een aanpassing van het onderwijssysteem zal het niet lukken. 20% ongekwalificeerde uitstroom van jongeren is niet enkel te wijten aan 'het individu'. Kijk naar Cuba als geslaagd voorbeeld. Daar hebben ze nationaal het onderwijs en gezondheidssysteem uitgebouwd;
 - RESOC heeft aanbevelingen voor de sector 'logistiek'. Een gewone heftruckchauffeur bestaat niet meer. De sector is geïnformatiseerd. Hoe kunnen we voor afstemming zorgen tussen opleiding en werkvloer? Hoe kunnen we tegengewicht geven aan deze tendens?
 - Middenkaders in bedrijven moeten opgeleid worden om om te gaan met zwakkeren. Welke ruimte wordt aan werknemers gegeven? Welke ruimte krijgen bedrijven? Hoe zit het met de relatie tussen managers

van bedrijven en winkels? Bij Kappa zien we een geslaagd voorbeeld waar een 'gouden ploegbaas' ruimte geeft en krijgt. Wie betaalt de omkadering nodig voor het ondersteunen van kansengroepen?

- CAW getuigt van de moeilijkheden van enveloppefinanciering. Bovendien zorgen besparingen voor extra druk. Afhakers belasten hun collega's die het werk mee moeten overnemen;
 - De subsidies voor de zwakste groepen blijven maar dalen en zijn erg versnipperd;
 - De verschillende bevoegdheden op nationaal en federaal vlak maken dat de centen bij besparingen niet bij de juiste terecht komen;
- Er is politieke moed nodig om de juiste beleidskeuzes te maken!

2. *De vraag naar zorg 'op maat' zal binnen de welzijnssector een nieuwe ongelijkheid doen ontstaan tussen zij die dit kunnen betalen en zij die dit niet kunnen. Het marktprincipe zal de vraag verder beïnvloeden en de vraag differentiëren naargelang prijs/kwaliteit.*

- Zonder de juiste beleidskeuzes van overheden zal de groep kansarmen enkel toenemen;
- De gezinnen met de meeste noden kunnen financieel niet mee. Het zijn zij die een betere woning en minder energiekosten nodig hebben en het niet kunnen betalen. De kloof zal toenemen;
- Het is moeilijk om voortdurend uw doelgroep af te bakenen;
- Zorg op maat is heel duur. Het zorgt voor dualiteit binnen de sector alleen al. Wie het kan betalen krijgt 24/24u zorg op maat;
- Shoppen: de klant is niet altijd geholpen. Met het Persoonlijk Assistentie Budget (PAB) is het al zo. Je verkoopt een illusie. De hulpverlener pakt het over en vult de formulieren in. Er is geen ruimte meer om iets aan te leren;
- Zorg is nu een 'all in pack'. Waarom worden dure hulpverleners zoals psychologen automatisch ingeschakeld? Er is vraag naar de herwaardering van maatschappelijk assistenten. Ze zijn zeer krachtig;
- De betaalbaarheid van de zorg is een bezorgdheid. Het verdelen van budgetten in kleine stukjes is geen goede evolutie. Vroeger werd een hulpmiddel (bv elektrische rolstoel) ineens betaald. Nu krijg je een stukje betaald en moet je zelf opleggen;
- Er is vraag naar een beter samenspel tussen artsen en werkgevers. Een werkgever kan geen vervanger aanstellen als de afwezigheid kort is en steeds verlengd wordt;

3. *De verdere impact van de liberalisering van de markten en de terugplooiing van de maatschappij op haar 'kerntaken' zal de kost van wonen en consumptieschulden verder doen toenemen: armoede en sociale uitsluiting zullen stijgen. De welzijnssector zal nog meer dweilen met de kraan open en in functie gezet worden van de vraag vanuit de harde sectoren.*

- CAW vindt dat welzijnzorg dweilt met de kraan open. Lokale samenwerkingsverbanden moet nog scherper. In onze omgeving kunnen we al een netwerk uitbouwen. Op beleidsniveau moeten we afspraken maken voor de verschillende levensdomeinen. We moeten niet enkel naar de overheid kijken. De beperktheid in middelen zal altijd een pijnpunt zijn;
- B.v. : ruimtelijke ordening moet ook sociale aspecten hebben bij het ontwikkelen van nieuwe buurten;
- We blijven de druppels op een hete plaat verdelen in vele stukjes i.p.v. te kiezen voor een andere budgetaanwending;
- Uitsluiting op verschillende vlakken is nefast op termijn. Mensen worden doorgeschoven van A naar B en worden een restgroep. Momenteel zien we een verschuiving van arbeid naar zorg en langdurige schorsingen. Restgroepen worden OCMW- cliënteel voor de eeuwigheid. Deze groep is het symptoom van onze huidige maatschappij. We parkeren mensen en alle kinderen hebben een etiket of diagnose;
- Waarom moeten zaken zo ingewikkeld zijn? Ambtelijke taal? Verschillende diensten en allerlei (dure) hulpverleners? Wat je allemaal niet in orde moet brengen bij een geboorte of ziekte? En o wee als er een fout insluipt. Kwetsbare mensen hebben de kracht niet om dat te zien, begrijpen en te handelen;

- Hier wordt een pleidooi gehouden voor het inzetten van intermediairen als sleutelfiguur. Kansengroepen weten niet aan wie ze vragen moeten stellen en waar ze geholpen kunnen worden;
- Vertalen we de vragen juist? Hebben we een evenwicht tussen bemoeiziek zijn en hulp horen?
- Het cliënteel verandert. Iedereen vraagt aandacht;
- De overheid moet meer verantwoordelijkheidszin opnemen. Wonen verbieden als ze ondermaats is;
- Zelfs de sociale woonmaatschappijen steunen af naar een faillissement omdat de huurgelden niet betaald worden;
- Er wordt te laat ingegrepen. I.p.v. een energiescan te doen bij schulden zou dat preventief moeten.
- We moeten terug meer outreachend werken. Dat is een duur woord voor huisbezoeken afleggen wat in het verleden zijn nut bewees. Nu moeten klanten naar onze organisatie komen tijdens onze openingsuren. We verkopen de normen en waarden van onze organisatie aan klanten. De presentietheorie is niet meer van toepassing;
- De manier van verder helpen is belangrijk. De klant laten terugkomen = de klant verliezen. Zelf terugbellen is meer geschikt;
- Databanken moeten compatibel zijn;
- De(lokale) overheid en diensten moeten automatisch communiceren naar de bevolking.
- Is productenverkoop voor welzijnszorg of niet?

4. *De vergrijzing/verzilving zal andere vragen aan de welzijnssector doen ondersneeuwen.*

- Mondiaal gezien heeft België een prima systeem gezondheidszorg. De vergrijzing baart ons echter zorgen;
- De overheid moet inspelen op de gekende cijfers. We weten nu al dat er vele centen extra nodig zijn voor gepensioneerden. De samenleving moet die keuze maken, anders slikt het OCMW die groep.
- We hebben nu een inconsequent beleid;
- Mensen hebben nu geen minimumloon ondanks de wetgeving;
- Diensten moeten beter samenwerken. We zijn het eens over de knelpunten maar niet bij machte om er iets aan te doen;
- Werkgevers en werknemers regelen onderling het brugpensioen;
- Ons systeem is onbetaalbaar. Vroeger trokken de mensen ongeveer 10 jaar pensioen, nu 30 jaar;
- Deeltijds werken is precies ook niet het succes;

5. *De vraag van de allochtone bevolking zal door het maatschappelijk discours over asielzoekers, gezinshereniging, ...*

- Deze groep groeit;
- Ze vestigen zich vaak in het stadscentrum;
- Ook op instanties en scholen weegt deze groep. De bezorgdheid als school is een goed evenwicht te houden in je leerlingenbestand. Een 'witte vlucht' lijkt niet uitgesloten;
- Turnhout heeft een spreidingsbeleid voor anderstalige nieuwkomers in de basisscholen om de draaglast te verdelen;
- Klopt het dat minister Smet onderwijs verbiedt aan kinderen zonder papieren? Een schande;
- Er is een dreiging (o.a. van de mutualiteiten) om deze groep te schorsen en door te verwijzen. Zijn ze gedoemd tot een leefloon of RVA-steun;

6. *Niet wat de jongeren zelf vragen of als behoefte uitspreken of laten verstaan, maar wat de maatschappij vraagt dat de welzijnssector met jongeren 'moet' doen neemt aan belang toe.*

- Jongeren die juist het hoofd boven water kunnen houden worden de nieuwe armen. We krijgen een nieuwe cirkel.

7. *Problematiek rond de Vlaamse zorgverzekering*

Iedereen ouder dan 25 jaar, draagt jaarlijks 25 € bij in de Vlaamse zorgverzekering. Personen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering betalen slechts 10 €.

Zwaar zorgbehoevenden kunnen een beroep doen op deze verzekering. In de praktijk worden er problemen ondervonden met de toekenningsvoorwaarden. Dit wekt heel wat frustratie op bij de zorgverleners. Er wordt bv. geen rekening gehouden met het inkomen, er is geen indeling in categorieën. De beslissing wordt genomen op basis van één huisbezoek door een sociaal werker. Verschillende instanties werken los van elkaar.

8. *Straathoekwerk met probleemjongeren*

De straathoekwerker ondervindt dat er vaak allerhande initiatieven ingericht worden maar als achteraf de vooropgestelde doelstellingen niet gehaald worden, wordt alle verantwoordelijkheid bij de cliënt gelegd.

Er is duidelijk meer nood aan individuele contracten op maat van de jongeren.

Er kan slechts verantwoordelijkheid gegeven worden in de mate dat de cliënt dit al aankan. Hulpverlening moet meer vertrekken vanuit de leefwereld van de cliënt, er is meer contact met de doelgroep nodig.

Opleidingen voor zorgverleners moeten kritischer zijn en meer betrokkenheid creëren. Door de versnippering van de hulpverlening is dit heel moeilijk.

Personen met het meeste kans op succes worden het eerst geholpen. Degenen die helemaal onderaan staan, raken vaak nog dieper in de problemen.

9. *Kris Peeters wil de kinderbijlagen voor Vlaamse kinderen optrekken met Vlaams geld: is dit een goede of slechte maatregel ?*

De meeste personen binnen de groep vinden dit geen goed idee.

Een klein extraatje voor iedereen is niet echt zinvol, men is meer voorstander om degenen die het echt nodig hebben, iets meer te geven.

Langs de ene kant moeten we steeds mondialer denken en aan de andere kant gaan we de sociale zekerheid weer verenigen. Dit is toch een tegenstrijdigheid.

Men zou beter moeten lokaliseren waar de grootste noden zijn en bekijken hoe we de beschikbare gelden het best kunnen verdelen.

Iedereen binnen de groep is ervan overtuigd dat de sociale zekerheid best op Belgisch niveau behouden blijft.

Hierop aansluitend heeft men dit thema even opengetrokken naar het ganse sociale zekerheidssysteem.

Momenteel is er een universeel zorgsysteem, waaraan bijna iedereen deelneemt.

We dragen allemaal financieel bij in dit systeem en we kunnen, indien nodig, hier ook allemaal van genieten.

De vraag is : willen we dit zo houden of willen we meer evolueren naar een individueel, selectief systeem ?

Moeten de uitkeringen voor iedereen even hoog zijn of niet ?

De grootste bezorgdheid hierbij is dat de solidariteit die het huidige systeem sterk maakt, niet verloren mag gaan.

10. *De professionelen in de welzijnssector zullen in 2020 enkel nog een regie- en coördinatiefunctie vervullen. Professionelen trekken zich terug. Er zal in 2020 noodgedwongen meer beroep worden gedaan op informele zorg en vrijwilligers. Maar zijn die nog wel te vinden en bereid verantwoordelijkheid op te nemen? Zal een professioneel uitgebouwde welzijnssector nog betaalbaar zijn in 2020? Nu al weten we dat hulp- en zorgvragen zullen toenemen omwille van de verder schrijdende vergrijzing. De budgetten worden daardoor relatief schaarser. Moeten we meer beroep gaan doen op de informele zorg en vrijwilligers gaan inzetten? En zo ja, hoe pakken we dat aan? Waar vinden we die? Hoe ondersteunen we dat en hoe coördineren we dat? Wie moet hierin verantwoordelijkheid opnemen?*

- Gebiedsgericht werken: activering van de buurt/straat – ondersteuning door beleid – voorbeeld Tilburg met straatverantwoordelijke' Loket Z en een soort interim-kantoor voor vrijwilligers. Wijkgezondheidscentra geven veel mogelijkheden. *(Ze kunnen op een wijkgerichte wijze een samenwerking opzetten tussen professionals en vrijwilligers op de diverse domeinen die invloed hebben op gezondheid)*
- Begeleiding: afwegen 'weinig van veel kennen' OF 'veel kennen van weinig'
- Verantwoordelijkheid bij mensen leggen (cfr. eigenkrachtconferenties)
- Competenties van vrijwilligers: hoe hoog kan/mag de lat gelegd worden?
- Invzetten op doelgroepen, zeker kinderen. Probleem van criminaliteit, generatiearmen niet te onderschatten.
- Recht op verschil.
- Vorming en onderwijs zijn onontbeerlijk om kansen te creëren.
- Vrijwilligerswerk: hoge verwachtingen, dus zeker ondersteuning nodig. Databank?
- Instroom in Bijzondere Jeugdzorg is al jaren een probleem.
- Kloof arm/rijk is nooit weggeweest.
- Spanning tussen vrijheid en regelgeving.
- Er zijn grenzen aan flexibiliteit. *(Vrijwilligers kunnen en willen vaak een groter engagement aannemen ten aanzien van een doelgroep)*
- Vrijwilligers engageren zich gemakkelijker voor 1 bepaalde taak. *(Hierbij wordt opgemerkt dat de professionals toch een regie- en intervisierol moeten blijven opnemen. Dit om een de vrijwilligers te ondersteunen en te voorkomen dat ze van te dichtbij betrokken raken bij de doelgroep. Vrijwilligers nemen snel een engagement op maar vergeten hierbij soms dat ze hierdoor een engagement opnemen vanuit een organisatie, een organisatie die dergelijke engagements wel wil steunen maar deze beleidsmatig niet kan waarmaken)*
- Wisselwerking tussen vrijwilligers en professionals bewerkstelligen.

11. Als je echt vanuit de vraag van cliënten/doelgroepen vertrekt, dan is sectoroverschrijdend werken vanzelfsprekend.

- Wat is 'echt vanuit de vraag' vertrekken? Een cliënt komt bv. één vraag stellen, maar er blijkt uit dit gesprek dat er nog andere onderliggende problemen zijn. Een goede en deskundige vraagverheldering op maat van de cliënten is noodzakelijk.
- In een één op één relatie kunnen medewerkers signalen van de cliënt toch verschillend interpreteren. Voorbeeld: wanneer bij de vakbond een lid komt vragen waarom zijn werkloosheidsuitkering nog niet gestort is en er ook bij vertelt dat het moeilijk is om werk te vinden en dat hij het gevoel heeft gediscrimineerd te worden op dat vlak zal één consultant enkel de vraag rond de werkloosheidsuitkering behandelen, terwijl een andere consultant ook de achterliggende problemen mee aanpakt.
- Het is niet altijd duidelijk hoeveel en welke hulpverleners een bepaalde cliënt reeds begeleiden.
- Hoe ver kan een werkgever gaan wanneer hij een probleem detecteert bij een werknemer?
- Sociaal werkers mogen niet te angstvallig in de schoenen van de cliënt en van hun eigen sector gaan staan, maar kunnen de problematiek beter breder bekijken.
- Welke elementen maken het moeilijk om grensoverschrijdend te overleggen?
 - Beroepsgeheim
 - Hoe verhoud ik me tot de verschillende hulpverleners in sector-overschrijdend overleg?
 - Alle hulpverleners hebben een vergelijkbare deontologische code zodat dit normaal geen belemmering kan vormen tot grensoverschrijdend overleg.
- Er is een groot aanbod aan hulpverlening maar het overzicht ontbreekt.
 - Op individueel niveau moet de samenwerking bekeken worden in het voordeel van de cliënt.
 - In het algemeen ligt deze samenwerking moeilijker omdat er bepaalde kaders zijn ontstaan vanuit beleidsniveau, subsidiëring, regelgeving, enz. De De hulpverlening wordt complexer doordat de Vlaamse Overheid de hulpverlening meer en meer opsplijt (verschotting).
- De hulpverleners moeten te veel administratie verrichten en dit gaat ten koste van de tijd om de cliënt te begeleiden. Zo komt men al snel in een vicieuze cirkel terecht: tijd tekort door verplichte administratie ► minder tijd

voor begeleiding cliënt ► cliënt kan daardoor in nog grotere, complexere problemen terecht komen
► nog meer tijd nodig voor begeleiding cliënt ► ...

Door het doorbreken van deze cirkel kan men betere resultaten bereiken.

- Soms komen gevoeligheden voor tussen verschillende organisaties in grensoverschrijdend overleg. Hier kan een onafhankelijke/objectieve voorzitter constructief overleg mogelijk maken.

12. Overleg over sectoren heen wordt snel een praatbarak zonder concrete resultaten.

- Het is wel een uitdaging om sectoroverschrijdend overleg niet te laten uitmonden in een praatbarak.
- De doelstelling van het overleg moet zeer duidelijk bepaald worden.
- Sommige hulpverleners vinden dat met het overleg concrete resultaten moeten behaald worden terwijl dit net voor de lokale besturen een belemmering kan betekenen om het overleg in gang te houden. De verscotting werkt dit in de hand.
- Men moet de nodige middelen voorzien.
- Overlegstructuren zijn nodig:
 - Om elkaar te leren kennen als hulpverlener (dit is op zich al een geboekt resultaat)
 - Om samen beleidskeuzes te maken
 - Om concreet problemen te bespreken

13. De lokale overheid is het best geplaatst om sectoroverschrijdend overleg te stimuleren en te organiseren.

- De meerderheid van de deelnemers antwoordt hierop negatief;
- de lokale overheid kan een neutrale partner zijn in het overleg, kan organisatorisch sturen, coördineren en kan een voorbeeldfunctie hebben;
- De lokale overheid hoeft niet persé alles zelf te organiseren. Soms schieten andere sectoren op sommige vlakken tekort. Hier kan een lokale overheid wel stimuleren om die zaken toch op te nemen;
- Ook hogere overheden moeten de verschillende sectoren stimuleren tot samenwerking;
- De dynamiek moet lokaal zijn (dicht bij de cliënt);
- Er bestaan al heel wat overlegorganen, een mogelijke oplossing is om dit overleg in bepaalde gevallen open te breken, zodat ook hulpverleners van andere sectoren eraan kunnen deelnemen;
- De lokale overheid kan sneller inspelen op lokale noden. Hulpverleners worden sneller geactiveerd dan wanneer de oplossing moet komen van een hogere overheid.
Dit kan wel praktische problemen geven: bv. CAW De Kempen zou in veel gemeenten aan overleg moeten deelnemen;
- De Vlaamse Overheid probeert wel stilaan de verantwoordelijkheden te leggen waar ze thuis horen.

14. De enige oplossing om tot echte samenwerking te komen is het installeren van multidisciplinaire welzijnsteams

- De meerderheid is het niet eens met deze stelling.
- Dit kan inderdaad goed werken. Een voorbeeld is de zorgpas voor diabetespatiënten. Er is een goede samenwerking tussen hulpverleners en dit komt de patiënt ten goede.
- Multidisciplinair overleg waarin de hulpverleners elk vanuit hun eigen expertise deelnemen wordt als zinvol aanzien.
- Volgens anderen zijn deze welzijnsteams niet noodzakelijk omdat de cliënten zelf meestal wel weten bij welke hulpverlener ze moeten aankloppen. Zulke teams kunnen ook drempelverhogend werken naar de cliënt toe omdat er buiten de wil van de cliënt om makkelijker een bredere problematiek aan het licht kan komen.
- Als tussenweg zou men kunnen kiezen voor een vorm van algemeen onthaal van waaruit de cliënt kan doorverwezen worden naar de juiste hulpverlener.

15. De beste hulp- en dienstverlening wordt geboden door generalisten die vanuit een brede basis en vanuit een vertrouwensrelatie een volledig traject met cliënten kunnen afleggen.

- De meerderheid is het hier niet mee eens.

- Deze werkwijze is niet voor iedere hulpvraag nodig.
- Dit kan praktische problemen geven wanneer bijvoorbeeld de hulpverlener voor langere termijn afwezig is.
- Wanneer een cliënt door meerdere hulpverleners begeleid wordt, kan er ook vanuit die verschillende hoeken meer info bekend raken.
- Dit kan wel nuttig zijn wanneer een cliënt door zeer veel hulpverleners begeleid wordt. Hier is het misschien wel aangewezen om overkoepelend één vertrouwenspersoon te hebben die ook mee verantwoordelijk is voor de hulpverlening over de ganse lijn.

Tot slot nog een aantal algemene bedenkingen vanuit de verschillende werkgroepen

- samenwerkingsverbanden zijn zeer belangrijk om pro-actief te kunnen werken.
- tot slot hebben de deelnemers met één woord hun mening over deze workshop gegeven. Hierna vindt u een selectie van deze kernwoorden terug: zinvol, netwerken, verruimen, vereenvoudigen, coördinatie, samenwerking, oerwoud, openheid, bereidwilligheid,...
- begeleiding door 1 persoon (= trajectbegeleider) om een overzicht te krijgen van de problematiek ipv alles in hokjes te plaatsen.
- erken naar betrokkenheid, verbondenheid. Opbouwen van een vertrouwensband.
- kwaliteitsbewaking.
- buurtwerking faciliteren en/of te activeren.
- oprichting van een denktank waarin deze aandachtspunten aan bod komen. Dé uitdaging zal zijn om pro-actief te werken. De te verwachten problemen tekenen zich al duidelijk af.
- ter afsluiting van het debat kwam men tot het gezamenlijke besluit dat de cliënten meer betrokken moeten worden in het verhaal van zorgverlening.

De rol van de maatschappelijk werker ligt erin om meer duidelijkheid te scheppen en te helpen in de beslissing uit de overvloed van keuzes. Mensen motiveren om zelf dingen te ondernemen, geeft terug vertrouwen.

En als cliënten foute keuzes maken, wordt dit nog te vaak als een afstraffing gebruikt en niet als een leerpunt. Beschikbare tijd en geld zijn hierin een beperkende factor

Welzijnsoverleg Turnhout

27 mei 2011

Laatmoderniteit en de zorg voor welzijn¹.

Over maatschappelijke ontwikkelingen en hun invloed op
het beleid en het werk binnen het ruime welzijnsveld

F. Lammertyn
Centrum voor Sociologisch onderzoek
K.U.Leuven
frans.lammertyn@soc.kuleuven.be

Mei 2011

¹ Een eerdere versie van deze tekst werd gepubliceerd in: Lammertyn, F. (2010). Laatmoderniteit en de zorg voor welzijn. Over de impact van recente maatschappelijke veranderingen op de vraag naar en het aanbod van zorg. *Tijdschrift voor Welzijnswerk* 34[307 (april-mei 2010)], 5-26.

Eerste vaststelling. De tijd waarin we leven is er een van snelle, fundamentele en allesomvattende sociale transformaties. Hij heeft vele namen gekregen. We leven in: een postindustriële maatschappij (Bell), een ‘global age’ (Albrow), een postnationale constellatie (Habermas), een tweede of reflexieve moderniteit (Beck), een laatmoderniteit (Giddens), een vloeibare moderniteit (Bauman), een ‘Multioptionsgesellschaft’ (Gross), een postfordistische maatschappij (Boyer), een netwerkmaatschappij (Castells), een postmoderne maatschappij (Maffesoli), een ‘Erlebnisgesellschaft’ (Schulze), een risicomaatschappij (Beck), enz. (voor een uitvoerig overzicht zie Lammertyn, 2007, 2009).

Tweede vaststelling: in om het even welk document dat betrekking heeft op de sector van de welzijnszorg kan men lezen dat het aanbod de vraag niet kan volgen, dat de vraag naar zorg toeneemt, dat de welzijnsvoorzieningen geconfronteerd worden met een nieuwe groep zorggebruikers (bewuster, mondiger ...), dat er ontzettend grote personeelstekorten dreigen, enz. (cf. onder meer Vandeurzen, 2009). Zowat overal zijn er wachtlijsten: in de zorg voor kinderen en jongeren met gedrags- en emotionele stoornissen, de ouderenzorg, de sector van de sociale woningen, het algemeen welzijnswerk, de diensten voor geestelijke gezondheidszorg, de zorg voor mensen met een handicap (cf. VAPH, 2009).

Is er een relatie tussen de twee vaststellingen? Dat is de vraag die we in deze bijdrage pogen te beantwoorden. Er zal worden nagegaan welke de impact is van die nieuwe, van die – laat het ons nu noemen - laatmoderne maatschappij op de zorg voor mensen. Dit in twee opzichten: enerzijds wordt gekeken naar de impact op de (potentiële) vraag naar zorg, anderzijds naar de weerslag ervan op het aanbod. Aan bod komen: de veranderingen die zich manifesteren in gezinsverband, in de breder maatschappelijke verhoudingen tussen groepen allerhande (mannen/vrouwen, jongeren/ouderen, autochtonen/allochtonen, in de verhouding tussen individu en gemeenschap, in de relatie tussen mens en natuur, in de economie en in het arbeidsbestel.

Vooraleer van start te gaan nog twee opmerkingen. Zorg is een begrip dat een heel uitgebreide lading dekt. Zorgen (voor) kan verwijzen naar verzekeren (sociale zekerheid), verheffen (onderwijs, arbeidsmarkt), verbinden (van arm en rijk, jong en oud, autochtoon en allochtoon), (her)verdelen en verzorgen (cf. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006)). In deze uiteenzetting wordt het begrip zorg zoveel mogelijk gefocust op de zorg zoals deze geïnstitutionaliseerd is via de welzijnszorg. Ten tweede: meer dan aanduiden van verbanden tussen maatschappelijke ontwikkelingen en de zorg zit er, gegeven het beperkte bestek van deze bijdrage, niet in.

1. Van het moderne naar het laatmoderne gezin

Een eerste maatschappelijke sfeer waarbinnen zich ingrijpende veranderingen manifesteren is deze van het samenleven van mannen, vrouwen en kinderen in gezinsverband. De maatschappelijke afspraken die in de loop van de ‘Trente Glorieuses’ (1946-1975) werden gemaakt met betrekking tot het gedrag van elk van de betrokkenen, hun respectieve rollen, hun onderlinge verhoudingen, enz. hebben (een deel van) hun zeggingskracht verloren.

1.1. ‘Das ganz normale Chaos der Liebe’

Welke evoluties zijn zich aan het voltrekken in gezinsverband? Te oordelen naar de onderzoeksliteratuur ter zake heel veel. Gezinnen zijn aan het evolueren van een burgerlijk relatietype naar een partnerschapsrelatietype (van der Avort, 1987, p. 305), van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding (de Swaan, 1996, p. 71), van een gemeenschap bijeen gehouden door behoefte naar een samenleven gebaseerd op een electieve affiniteit (Beck-Gernsheim, 2002). Voor Castells (2004, p. 196) manifesteert er zich in grote delen van de wereld momenteel een ‘crisis van het patriarchale gezin’, dit wil zeggen dat er een verzwakking optreedt van het gezinsmodel gebaseerd op de uitoefening van dominantie over het gehele gezin door het mannelijke gezinshoofd. En van deze crisis hoopt hij dat ze zal leiden tot “nieuwe vormen van samenzijn tussen vrouwen, kinderen, huisdieren en zelfs mannen” (idem, p. 215). Nog andere auteurs typeren het hedendaagse gezin met termen als reflexief modern of laatmodern.

Indicatoren voor deze evoluties zijn vooreerst te vinden in een aantal kwantitatieve ontwikkelingen. Verwezen kan worden naar: het dalende aantal huwelijken (van 65.220 in 1960 tot 45.613 in 2008); het groeiende aantal echtscheidingen (van 4.589 in 1960 tot 35.366 in 2008 - hoe recenter de huwelijkscohort, hoe hoger het percentage dat na een bepaald aantal jaar uit de echt gescheiden is), de lage fertiliteitsgraad (een totaal vruchtbaarheidscijfer in België van 1,8 in 2006) en naar het toenemend aantal kinderen dat geboren wordt buiten het huwelijk (in 1960 waren er 3.200 ‘onwettige’ geboorten - zoals dat toen nog heette - dit is 2,1% van het totale aantal, in 2004 is dat aandeel opgelopen tot 31%). Ter vergelijking: de Scandinavische landen hebben percentages van 45,5 (Denemarken), 51,4 (Noorwegen) en 55,4 (Zweden). Daarnaast is er de stijging van het aantal ongehuwd samenwonenden (in 1990 woonde 5% van de 25- tot 29-jarige Vlaamse vrouwen ongehuwd samen - concubinaat heette dat vroeger - in 2007 is dit opgelopen tot 29% (Lodewijckx, 2008) en van het aantal alleenwonenden (in 1961 bestond 16,8% van de huishoudens uit alleenwonenden, in 2004 is

dat 32,7%). Bestond in 1961 nog 39,8% van de huishoudens uit een echtpaar met ongehuwde kinderen, dan is dit in 2004 herleid tot 26,9%. Daar waar in 1961 het aandeel van de éénoudergezinnen 5,3% bedroeg is dit rond 2005 opgelopen tot ongeveer 13%. Daarnaast is er de sterke aangroei van de groep van de nieuw samengestelde gezinnen, enz.

Ook kwalitatief zijn er belangrijke verschuivingen gaande. Uit het onderzoek ter zake komt een beeld naar voor van het klassieke kerngezin dat moet concurreren met een realiteit die almaar meer fragmenteert, diversifieert en democratiseert. Het laatmoderne gezin kenmerkt zich ten eerste door het feit dat het de optelsom is van verschillende en potentieel met elkaar in conflict staande levensplannen (Beck-Gernsheim, 1998, p. 60). Ten tweede, op vrijwel alle punten die te maken hebben met huwelijk en gezin, seksualiteit, kinderen ... is er keuzemogelijkheid en keuzedwang opgetreden. “Het is niet meer duidelijk of men zal trouwen, wanneer men trouwt, of men samenwoont en niet trouwt, trouwt en niet samenwoont, of men kinderen krijgt binnen of buiten het huwelijk/gezin en opvoedt met diegene waarmee men samenleeft of met diegene die men liefheeft maar die met iemand anders samenleeft, of men kinderen krijgt vóór, na de loopbaan of er midden in ... “ (Beck, 1995, p. 15). Het gevolg hiervan is een grotere pluralisering van de gezinsvormen. Achter de traditionele concepten zoals gezin, huwelijk, vader, moeder ... gaat een toenemende diversiteit van leef-situaties schuil. Om die nieuwe complexiteit te kunnen vatten kwam een serie van nieuwe begrippen tot stand: de weekendouder, het veeloudergezin, de plusouder, het patchworkgezin, de LAT-relatie, het HOLA-huwelijk, het samenlevingscontract, het homohuwelijk, de meemoeder, enz. Ten derde: het gezin democratiseert. Het is geëvolueerd van een “bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding” (de Swaan, 1996, p. 71). Onderhandelingen over rollen, regels en verantwoordelijkheden vervangen de traditie. Het koppel moet bij wijze van spreken elke dag opnieuw worden uitgevonden. Het moderne relatietype is bijgevolg erg gulzig: het samen zoeken naar een evenwicht tussen individualiteit en solidariteit vraagt een grote investering (van der Avort, 1987, p. 39). Of nog: kan de liefde de vrijheid overleven?

Geconfronteerd met al die ontwikkelingen spreken sommigen over het verval van het gezin, anderen over ‘das ganz normale Chaos der Liebe’ (Beck & Beck-Gernsheim, 1990). Het gezin is niet aan het verdwijnen, het muteert, het diversifieert. Dit is een vrijwel algemene conclusie in de sociologische literatuur over het hedendaagse gezin.

1.2. Gezinnen in verandering en zorg

Het ligt voor de hand dat de ontwikkelingen in verband met het gezin de voedingsbodem vormen voor een toenemende vraag naar ondersteuning. Ook het aanbod van zorg wordt erdoor beïnvloed.

Naarmate de gezinnen meer en meer berusten op ‘pure relationships’ (Giddens, 1999, p. 124) (en niet/minder op institutioneel gegeven genderrollen) krijgen zij te maken met heel andere eisen dan vroeger. De sterk toegenomen affectief-emotionele verwachtingen ten aanzien van de kwaliteit van de relatie kunnen tot spanningen en frustraties leiden. Onderzoekers spreken in deze context over een ‘moderniseringsval’ of over een ‘zelfovervraging’ van het huwelijk. De verwachtingen gesteld aan het huwelijk zijn met sprongen toegenomen. Men wil niet enkel een overeenkomst, maar het hoogste geluk en een blijvende satisfactie. En hoe hoger de verwachtingen, hoe sneller men een partnerschaprelatie als onbevredigend zal definiëren. Heel wat welzijnsvoorzieningen kunnen hierover meespreken.

Al even voor de hand liggend is dat het toenemende aantal echtscheidingen heel wat vragen induceert naar financiële (“vrouwen zijn vaak maar hun man verwijderd van de armoede” (Beck, 1995)) en psychosociale hulpverlening. In 2007 werd door de Studiedienst van de Vlaamse Regering een literatuurstudie gepubliceerd (Van Peer, 2007) over de gevolgen van echtscheiding voor de betrokken kinderen en voor de ex-partners. Als factoren die het welbevinden van de kinderen op de verschillende onderzochte levensdomeinen (psychologisch welbevinden, gedragsproblemen, schoolprestaties, sociale relaties ...) negatief kunnen beïnvloeden worden onder meer vermeld: de conflictintensiteit en – frequentie tussen de scheidende ouders, de kwaliteit van het opvoedend handelen en de kwaliteit van de ouder-kindrelatie voor, tijdens en na de scheiding (idem, p. 4). In vergelijking met gehuwde volwassenen hebben volwassenen die een scheiding meemaakten meer kans op een verminderd psychologisch welbevinden, een slechtere fysieke gezondheidstoestand. Zij doen ook frequenter een beroep op formele hulpverleners. Deze bevindingen werden bevestigd door een onlangs afgesloten grootscheeps onderzoek naar echtscheiding in Vlaanderen (Mortelmans & Pasteels, 2011).

Wat de nieuw samengestelde gezinnen betreft is het zo dat zij een grotere kans lopen in een precare situatie terecht te komen dan het klassieke gezin (beide ouders en hun kinderen) (Casman, 2008). Daar waar een kwart van de laatstgenoemden in België behoort tot de 25% armsten, is dit 34% voor de nieuw samengestelde gezinnen. Voor de éénoudergezinnen is dat zelfs bijna 48% (idem, p. 84).

Daarenboven stelt dit onderzoek dat uit gesprekken met jongeren uit nieuw samengestelde gezinnen blijkt dat zij vaak problemen hebben met hun stiefouders.

De almaar toenemende groep van alleenwonenden bestaat uit verschillende categorieën: (jongere) mensen die daar bewust voor hebben gekozen, mensen die uit de echt gescheiden zijn, (oudere) verweduwd. Bij de oudere categorie zijn het vooral problemen van zelfredzaamheid en vereenzaming die een zorgvraag kunnen induceren. De alleenwonenden uit de middelste leeftijdscategorieën zijn vooral kwetsbaar wat betreft hun psychische gezondheid en hun sociale ondersteuning. Deze kwetsbaarheid gaat gepaard met een verhoogd risicogedrag in die zin dat deze personen meer naar alcohol en tabak grijpen (Corijn, 2009).

En temidden van die ‘ganz normale Chaos der Liebe’ worden kinderen groot. In hoeverre is die chaos te verzoenen met de stabiliteit die zij nodig hebben voor het ontwikkelen van hun identiteit. “Het deel uitmaken van stabiele groepen”, aldus de Gentse psycholoog Paul Verhaeghe (2009, p. 19) “geeft aanleiding tot een aantal vanzelfsprekende gevoelens: loyaliteit en vertrouwen, geloof in autoriteit en solidariteit.” Wie fungeert voor hen in de hedendaagse maatschappij als een stabiele spiegel? In een interview met Verhaeghe luidt het: “Kinderen zappen voortdurend van het ene spiegelbeeld naar het andere waardoor ze in feite in een spiegelpaleis terecht zijn gekomen. Dit resulteert in veel meer diversiteit, maar ook in veel minder stabiliteit” (Verplancke, 2010, p. 2). Hier ligt een mogelijke voedingsbodem voor een verstoring van de identiteitsontwikkeling. Of en in welke mate problematische (opvoedings-) situaties tot ontwikkeling komen, hangt af van veel factoren en voor de meeste jongeren stelt dit geen probleem. Wel blijkt uit onderzoek dat een kleine groep onder hen minder goed functioneert: 4,4% vindt zichzelf een mislukkeling, 10,4% ziet de toekomst somber in en 4,4% dacht aan zelfdoding in een periode van 12 maanden voorafgaand aan het onderzoek (Vandeurzen, 2009, p. 13). Let wel: het relateren van deze fenomenen met het ontbreken van stabiele kaders houdt geen pleidooi in voor een terugkeer naar de tijd dat er wel strakke kaders waren.

De ontwikkelingen in verband met de gezinnen beïnvloeden vanzelfsprekend ook het aanbod van zorg. Het feit dat we meer en meer te maken hebben met kleinere gezinnen (gezinsverdunding), nieuw samengestelde gezinnen, een groter aandeel van eenpersoonshuishoudens ... heeft zijn weerslag op de beschikbaarheid van informele zorg; een beschikbaarheid die daarenboven nog beperkt wordt (cf. infra) door de toenemende vrouwelijke activiteitsgraden en de verschuivingen in de opvatting over de verplichting tot het verlenen van informele zorg.

2. De genderrevolutie

Op het vlak van de verhoudingen tussen mannen en vrouwen heeft zich gedurende de laatste halve eeuw een ware revolutie voorgedaan, een (weliswaar onvoltooide) genderrevolutie. De institutionele vormgeving aan het principe van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen zoals die van kracht was tot ver in de twintigste eeuw werd ten gevolge van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen op de helling gezet. Zij verliest haar normerend vermogen.

2.1. 'De la société des hommes à la société des femmes'

Deze revolutie manifesteert zich op alle mogelijke domeinen van het maatschappelijke leven. Een paar voorbeelden maar. Inzake onderwijsparticipatie en –prestaties toont het statistisch materiaal (data voor Vlaanderen) aan dat meisjes beter presteren dan jongens op school, langer school lopen en de school verlaten met betere kwalificaties. Zij hebben hun achterstand in het hoger onderwijs ingehaald: voor elke 100 mannelijke universiteitsstudenten zijn er momenteel 120 vrouwelijke. In 1960 was dat maar 20%. De laatste veertig à vijftig jaar is de kloof tussen de vrouwelijke en de mannelijke participatie op de arbeidsmarkt in sterke mate gedicht. De activiteitsgraad van de Belgische vrouwen tussen 15 en 64 jaar evolueerde van 30% in 1960 tot 60,8% in 2008. Hun aandeel in de beroepsbevolking nam over dezelfde periode toe van 29,6% tot 45%. Er voltrekt zich een feminisering van de arbeidsmarkt. Het grote genderonevenwicht in de politieke instellingen en in de publieke besluitvormingsorganen is aan het verminderen, enz.

En de toekomst? In de man/vrouwverhouding werd gedurende de voorbije decennia op tal van terreinen een grote vooruitgang geboekt, maar de kloof tussen 'droom en daad' is niet overal even ver gedicht, denk maar aan het geweld tegen vrouwen. Hoe dan ook, het gevolg van de boven vermelde ontwikkelingen is dat de verwachtingen inzake gelijkheid die de vrouwen van de jongere generaties verinnerlijkt hebben in de privésfeer en in het beroepsleven in een spanningsverhouding komen te staan met de aanwijsbare ervaringen van ongelijkheid. Het bewustzijn betreffende de verhoudingen tussen mannen en vrouwen is in nog sterkere mate veranderd dan de feitelijke. Het is weinig waarschijnlijk dat dit bewustzijn teruggedraaid zal worden. Wij zijn, aldus de Franse socioloog Alain Touraine (2006, p. 93) aan het evolueren zijn 'van een mannen- naar een vrouwenmaatschappij', een maatschappij met een nieuw type van cultuur, een cultuur die door iedereen - mannen en vrouwen - beleefd kan worden.

2.2. De genderrevolutie en de (in)formele zorg

Een eerste belangrijk gevolg van de genderrevolutie voor de zorgsector vloeit voort uit de toegenomen en verder toenemende vrouwelijke activiteitsgraad. De trend gaat inderdaad in de richting van een voltijdse levenslange tewerkstelling. De (over)grote meerderheid van de vrouwen wil moederschap en werk combineren. Van de vrouwen tussen 25 en 40 jaar is ongeveer 80% ingeschakeld op de arbeidsmarkt. De impact op de vraag naar de ondersteuning van de opvoeding van kinderen via de formele en de informele zorg is overduidelijk (zie onder meer Ghysels & Debacker, 2007). De verwachtingen van de ouders in dit verband betreffen de beschikbaarheid van de opvangmogelijkheden, de mate van flexibiliteit en de kwaliteit van de opvang.

De beschikbaarheid is een probleem. De toenemende vrouwelijke activiteitsgraad leidt samen met een zich langzaam inzetend proces van vergroening (in 2008 waren er in Vlaanderen 68.594 geboorten, dit 8.769 meer dan in 2002 toen het laagste geboortecijfer werd genoteerd) en een andere ingesteldheid bij veel grootouders tot een zeer grote druk op de voorschoolse kinderopvang. Eén op tien ouders die op zoek gaan naar formele kinderopvang vindt die niet en dit fenomeen treft vooral alleenstaande ouders, werklozen met kinderen, laaggeschoolde ouders en ouders van allochtone afkomst (Vandeurzen, 2009, p. 10). Vooral het feit dat de zwakkere groepen uit de boot vallen is bijzonder schrijnend. Er is voorts de vraag naar meer flexibiliteit bij de opvangvoorzieningen. Van almaar meer werknemers wordt een temporele flexibiliteit verwacht. Er is de onvoorspelbaarheid van het woon-werkverkeer, het niet samenvallen van de schooluren met de werkuren, enz. Ten derde vereist het harmoniseren van arbeid en gezin in hoofdte van de vrouwen ook een kwalitatief hoogstaande kinderopvang. Een beleid dat aanstuurt op een in voldoende mate beschikbare, flexibele en kwalitatief hoogstaande voorschoolse kinderopvang is niet enkel vanuit individueel, maar ook vanuit maatschappelijk perspectief noodzakelijk. Een dergelijke opvang is gewenst omwille van het feit dat de sleutelcompetenties zoals cognitieve vaardigheden, discipline en leermotivatie heel vroeg in het leven ontwikkeld worden, om uitval en ontwikkelingsstoornissen in een vroegtijdig stadium te kunnen identificeren en om de reproductie van sociaaleconomische ongelijkheden zoveel mogelijk tegen te gaan (Esping-Andersen, 2009, pp. 113-117).

Diezelfde toenemende vrouwelijke tewerkstelling beïnvloedt daarenboven in sterke mate de beschikbaarheid van de informele zorg voor ouderen en voor mensen met een handicap. Gegeven de vergrijzing is zij er verantwoordelijk voor dat er voor elke potentieel in nood verkerende oudere met de jaren minder en minder zorgverstrekkers in de gezinnen aanwezig zullen zijn. Het hoeft geen

betoog dat deze ontwikkelingen de vraag naar intra- en extramurale sociale voorzieningen op het lokale niveau sterk doen toenemen.

3. Vergrijzing

De voorbije decennia kenmerken zich door een grondige transformatie in de leeftijdsstructuur van de bevolking. Lage fertiliteitscijfers en een stijgende levensverwachting (in eigen land nu ongeveer 77 jaar voor de mannen en 82,7 jaar voor de vrouwen) hebben geleid tot de vergrijzing van de bevolking.

3.1. Vergrijzing: kwantitatieve en kwalitatieve aspecten

In het midden van deze eeuw zal ongeveer 25% van de Belgische bevolking 65 jaar zijn of ouder (nu: 17,2%) en 10% 80 jaar of ouder (nu 4,9%). Dat mensen langer en langer gezond kunnen leven is een van de grootste verwezenlijkingen van de mensheid. Maar de successen van de moderniteit hebben zo hun nevengevolgen. De in het verleden bedachte oplossingen voldoen niet meer. Het debat is voldoende bekend. Deze evolutie stelt flink wat uitdagingen aan de huidige en meer nog aan de toekomstige maatschappij, meer in het bijzonder aan de zorgsector.

Daarnaast heeft zich ook een grondige verandering voltrokken in de gedragingen en opvattingen van de ouderen. De relaties tussen oud en jong berusten minder en minder op gevoelens van verplichting, op sociale normen, maar meer en meer op situatiegebonden gegevens (De Koker, Jacobs, Lodewijckx & Vanderleyden, 2007, pp. 93-94). Tegenover de plicht van weleer, staat nu de keuze. Zorgen voor de (klein)kinderen is iets wat er duidelijk bijhoort, maar dat mag voor veel grootouders geen verplichting worden. De institutionele omkadering van de leeftijdspositie wordt ontgrensd. Dat de samenleving niet alleen ouder wordt, maar dat er ook een verschuiving optreedt in de aard van het ouder worden, impliceert bij de ouderen ook dat zij andere verwachtingen hebben ten opzichte van de zorg en van wie die moet verstrekken. De kwaliteitseisen nemen toe en de ouderen zijn graag onafhankelijk van hun kinderen. Binnen de ouderengroep is er ten derde een veel grotere diversiteit aanwezig dan 45 à 50 jaar geleden en in heel wat landen zijn er tenslotte bewegingen actief die zich inzetten voor de bevordering van de levensomstandigheden van de ouderen.

3.2. Vergrijzing: een dubbele zorgkloof

De uitspraken die het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005, p. 118-125) formuleert met betrekking tot Nederland, gelden zonder twijfel ook voor eigen land. We stevenen af op een dubbele zorgkloof, een kwantitatieve en een kwalitatieve. Wat betreft de eerstgenoemde zorgkloof citeert het rapport verschillende onderzoeken waaruit blijkt dat de potentiële vraag naar verpleging en verzorging – informeel en formeel – in de periode 2000-2020 tussen de 40% en de 50% zal toenemen. Dit proces leidt enerzijds tot problemen in verband met de betaalbaarheid van de zorg en anderzijds tot tekorten wat betreft de beschikbaarheid van zorgverleners, zowel in de formele als in de informele sector (voor elke 65-jarige en ouder zijn er nu vier personen op actieve leeftijd, in de loop van de komende decennia evolueert die verhouding volgens gegevens van het Federaal Planbureau (2008) naar twee op één. Die verhouding wordt nog ongunstiger doordat de gezinnen kleiner worden en doordat meer en meer vrouwen actief zijn op de arbeidsmarkt.

Er is ook een kwalitatieve zorgkloof. Met dit begrip wordt vooreerst verwezen naar het feit dat ook de ‘care’ sector (en niet allen de ‘cure’-sector) toe is aan meer professionaliteit. Zorgen vergt niet enkel hart en handen, maar ook hoofd. Ten tweede is er de uitdaging van de institutionele vormgeving van de zorg. Ten derde zijn er de toenemende eisen die gesteld worden aan de kwaliteit van de zorg. De burgers zullen steeds meer verwachten van de professionele zorg en zij zullen almaar mondiger, zonet assertiever worden en op hun rechten staan (cf. participatiegedachte). Ten slotte is er het verlangen naar een zorg die meer en meer op maat is van de hulpvrager, meer persoonsgericht.

Even terzijde: de begrippen vergrijzing en ontgroening zijn zo vertrouwd dat ze het zicht belemmeren op een andere demografische ontwikkeling: het proces van ontgroening is ten gevolge van een hoger vruchtbaarheidscijfer en een toenemende migratie langzaam aan het afzwakken. Volgens het Federaal Planbureau (2008) zal in 2030 de bevolking in België bestaan uit 11.982.074 inwoners (nu: 10.807.396). De leeftijdsgroep van 0-14 jaar zal in die periode stijgen met ongeveer 150.000 eenheden. Deze aangroei manifesteert zich vooral in de grote steden. De gevolgen voor de voor-schoolse opvang van kinderen en voor het lager onderwijs zijn nu al heel concreet in Brussel en Antwerpen.

4. Van een mono- naar een multiculturele maatschappij

Tot ver in de 20ste eeuw waren de Europese natiestaten min of meer homogene en afgesloten enclaves, weliswaar met religieuze of etnische minderheden. Vanaf de jaren zeventig is hun multiculturele toekomst begonnen. Gastarbeiders, vluchtelingen, ingezetenen van voormalige kolonies en migranten hebben de steden een kosmopolitisch uitzicht gegeven. De hierbij horende begrippen zijn gekend: inburgering, integratie, behoud van identiteit, diversiteit, heterogeniteit, etnisering, cultureel pluralisme, botsing van beschavingen, gettovorming, fundamentalisme, nationalisme, autochtonen, allochtonen ... We leven in een geglobaliseerde wereld waarin interactie met andere levensstijlen en culturen onvermijdelijk is geworden. De burgemeester van Rotterdam heet Ahmed Abou-talep, de burgemeester van Antwerpen ...

4.1. Diversiteit

“Internationale migratie is van alle tijden, maar zij is nooit zo algemeen verspreid en sociaaleconomisch en politiek zo significant geweest als nu. Nooit voorheen hebben politieke leiders zoveel belang gehecht aan migratie-issues. Nooit voorheen is de internationale migratie zo pertinent geweest voor de nationale veiligheid als nu en nooit is dit thema zo nauw verbonden geweest met dat van conflict en wanorde op globale schaal.” Dit is de stelling waarmee Castles & Miller hun boek ‘The age of migration’ besluiten (2009, p. 299). Eerder in deze studie geven zij een meer gedetailleerde opsomming van de verschillen tussen de huidige migratie en deze van veertig à vijftig jaar geleden. Zij vermelden een vijftal internationale trends (idem, pp. 10-12) die bijna perfect overeenkomen met wat zich in België afspeelt. Een eerste trend: sinds halfweg de jaren tachtig van de vorige eeuw zien we een duidelijke toename van het aantal immigraties van vreemdelingen (in eigen land iets meer dan 90.000 in 2005). Wat opvalt is ten tweede de globalisering van de migratie; dit is de tendens waarbij meer en meer landen tegelijkertijd betrokken worden bij migratiebewegingen. Daarenboven bestaat er een trend waarbij gastlanden migranten ontvangen uit een groter aantal herkomstlanden. Ten derde manifesteert zich een feminisering van de migratie. Er is, ten vierde, ook een heel grote heterogeniteit gegroeid in de migratiebewegingen en in de eruit resulterende migrantenpopulatie. Naast de verschillen in nationaliteit zijn er de verschillen qua juridische status, qua etnische groep, qua sociaaleconomische status, enz. Er zijn de arbeidsmigranten (de gastarbeiders) en de personen die hen in het kader van de gezinshereniging zijn komen vervoegen. Er zijn hun kinderen (tweede generatie) en kleinkinderen (derde generatie). Er zijn de vluchtelingen onder het statuut van asielzoeker, erkend vluchteling, uitgeprocedeerde. Er zijn de ‘sans papiers’ die hier ver-

blijven los van enige procedure. En er is het nieuwe type van de transmigrant. Transmigranten pendelen weg en weer tussen hun oude en hun nieuwe heimat. Hun leven speelt zich af op verschillende woonplaatsen. Kortom, de identiteit van de migranten is hierdoor veel complexer geworden. In het denken over migratie volstaan de klassieke begrippen van integratie en assimilatie niet langer. Gegeven die diversiteit – sommige auteurs spreken over superdiversiteit – zijn ook begrippen als multiculturele maatschappij misleidend aan het worden. Zij veronderstellen collectieve noties van verschil. Zij gaan uit van de idee van min of meer homogene groepen die duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn en die een bindende kracht hebben voor hun individuele leden. Zij postuleren een essentialistische identiteit (Beck, 2006, p. 67). Ten vijfde is er de toenemende politisering van de migratie. Zij manifesteert zich volgens Geldof (2008) vooreerst via het debat op het partijpolitieke niveau, waar sommige partijen zich profileren met hun anti-vreemdelingen standpunt. Ten tweede zijn er de discussies over de wenselijkheid c.q. noodzakelijkheid van de migratie, over de houdingen en gedragingen (en de achterliggende ideologie) van autochtonen ten opzichte van allochtonen, enz. Het derde debat situeert zich op het vlak van de maatschappelijke achterstelling en discriminatie op onder meer de huisvestingsmarkt, de arbeidsmarkt, het onderwijs ... Een hierbij aansluitend debat betreft de culturele identiteit en de relatie tussen verschillende culturen.

Het migrantenthema confronteert ons met een problematiek die met de dag meer op de voorgrond treedt. We evolueren met onze maatschappij in de richting van ‘une société des identités’ (Beauchemin, 2007). Het recht op verschil, valorisatie van authenticiteit, het verschil in de gelijkheid, diversiteit en diversiteitsbeleid, ... zijn de ordewoorden geworden. Niet alleen met betrekking tot de verhouding tussen autochtonen en allochtonen, maar ook in de relatie tussen mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, hetero- en homoseksuelen, mensen met en zonder handicap... Er ontstaat een nieuwe politieke dynamiek waarbij ‘het verschil’ verheven wordt tot de rang van ethische waarde en tot principe voor de regulering van de sociale verhoudingen. Erkenning van verschil, van particulariteit wordt een almaar meer dwingende eis. Men vraagt gelijkheid, billijkheid, niet-discriminatie, tolerantie.

4.2. Diversiteit en zorg

Stuk voor stuk hebben de verschillende uitzichten van het migrantenthema een indringende relevantie voor de (potentiële) vraag naar zorg. Er is om te beginnen het simpele feit dat bepaalde zorgsectoren meer dan vroeger cliënten over de vloer krijgen die behoren tot de groep van de allochtonen en dat ze zich in hun functioneren daarop moeten afstemmen en rekening houden met vaak heel an-

dere gewoonten en opvattingen. ‘Het recht op verschil’ is voor hen heel concreet. In welke mate kunnen/willen zij met die diversiteit rekening houden? De welzijnsvoorzieningen krijgen ten tweede te maken met de specifieke problematiek verbonden met racisme in houding en gedrag (discriminatie) en met de sociale achterstelling van vreemdelingen op het vlak van onderwijs en arbeidsmarkt.

Wat het aanbod van zorg betreft is er de vraag of en in welke mate mensen met een allochtone achtergrond kunnen worden aangetrokken en ingeschakeld in de zorg. Alleen al opdat ook allochtone cliënten beter de weg zouden vinden naar de welzijnsvoorzieningen, is dit een must. Bij veel welzijnsvoorzieningen krijgt dit thema dan ook een plaats in het kader van hun diversiteitsbeleid. Dit beleid overstijgt weliswaar het thema van de allochtonen, maar het is een groep die er wel centraal in staat. Niet dat die diversiteit aan werknemers nu helemaal afwezig zou zijn, maar in veel gevallen is ze vooral te vinden in de ondersteunende diensten (onderhoud, keuken, technische diensten ...) en niet in de clientgebonden functies.

5. Individualisering

Een van de meest ingrijpende ontwikkelingen van de laatste decennia betreft de relatie tussen maatschappij en individu. Individualisering is het concept dat sociologen ter zake hanteren.

5.1. Van standaard- naar keuzebiografie

De individualiseringsthese zoals uitgewerkt door onder meer Beck (1992), Beck & Beck-Gernsheim (2002), Giddens (1991, 1994) en Bauman (2000) stelt dat de wijze van leven in de industriële maatschappij gaandeweg vervangen wordt een wijze van leven waarbij de individuen hun biografie zelf moeten produceren. De standaardbiografie wordt vervangen door een reflexieve biografie, een ‘do-it-yourself’-biografie. Het aandeel van de in principe voor beslissing afgesloten levensmogelijkheden neemt af en de proportie van de biografie die door het individu zelf te construeren valt, neemt toe (Beck & Beck-Gernsheim, 2002, p. 2). “In vele restaurants van het leven is de dagschotel vervangen door eten à la carte” (Huyse, 1994, pp. 39-40). Aan de basis van dit proces liggen onder meer het surplus aan economisch kapitaal en de zekerheden geboden door de verzorgingsstaat waardoor men minder afhankelijk wordt van de anderen, het surplus aan cultureel kapitaal waardoor de traditionele wijzen van denken en leven verdwijnen, de eisen die de arbeidsmarkt stelt inzake

mobiliteit en de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën waardoor vrijwel iedereen in contact komt met alternatieve sociaalculturele systemen, waarden en levensstijlen.

Om de precieze reikwijdte van het proces te verduidelijken gebruikt de Duitse socioloog Peter Berger een mooie metafoor. Hij vergelijkt de overgang van een standaardbiografie naar een keuzebiografie met de overgang van een leven geboetseerd volgens een 'treinmodel' naar een leven uitgebouwd volgens een 'automodel' (Berger, 2004, pp. 109-110). Voor wie met de trein reist, is alles vooraf heel duidelijk bepaald: uur van vertrek en aankomst, gevolgde weg, duur van de rit, de stations waar de trein voor hoelang stopt, enz. Alles staat netjes vermeld in de spoorweggids. De snelheid waarmee men zich verplaatst wordt bepaald door de machinist (die hierbij zelf ook niet vrij is). Het is daarenboven een collectieve wijze van zich verplaatsen. Wie zich daarentegen met de auto verplaatst heeft een veel grotere mate van vrijheid; vrijheid wat betreft het moment waarop men vertrekt, de weg die men volgt, de snelheid waarmee men rijdt. En men heeft de keuze tussen alleen rijden of samen met anderen. Maar die vrijheid is beperkt. Men moet het zich kunnen permitteren om een wagen aan te kopen en de verzekering te betalen. Men heeft een rijbewijs nodig en documenten allerhande. Men moet zich aan de verkeersregels houden, enz. Het zal duidelijk zijn dat individualisering niet staat voor een absolute individuele autonomie, noch voor individualisme of egoïsme. Wat dat laatste betreft, het begrip verwijst naar de bron van handelen (het individu) niet naar de inhoud ervan.

Uit empirisch onderzoek (onder andere Felling, 2004; Junge, 2002) blijkt dat individualisering verschillende dimensies kent en dat deze zich manifesteren op uiteenlopende maatschappelijke domeinen. Het begrip verwijst vooreerst naar de verminderende kracht van de traditie om de inhoud van het gedrag te bepalen (detraditionalisering). In de plaats van de traditie treedt de reflexiviteit. Gedrag wordt almaar meer gedreven door bewuste menselijke handelingen en keuzen. Er is ten tweede de afname van het lidmaatschap van en de participatie/aanhankelijkheid aan traditionele instituties (desinstitutionalisering). Individuen distantiëren zich steeds meer van allerlei traditionele verbanden zoals het gezin, de politieke partijen, de vakbonden, de kerken. De literatuur over individualisering verwijst ten derde naar een ontwikkeling waarbij waarden, politieke en godsdienstige opvattingen steeds minder gevormd worden door de sociale groeperingen waarvan individuen deel uitmaken en dus minder samenhangen met kerkelijk-godsdienstige achtergrond, sociale klasse, opleiding of het behoren tot een bepaalde geboortecohorte (privatisering). Er is een tendens tot ont koppeling tussen de sociale positie en de wijze van individueel en sociaal handelen/denken van mensen. Ook de identiteit van mensen, hun levensloop en levenswandel zijn in de loop van de

maatschappelijke ontwikkeling hoe langer hoe meer het resultaat van een individuele beslissing dan van een conventie.

5.2. Individualisering en zorg

De gevolgen van dit proces voor de vraag naar zorg zijn legio. Op het individuele vlak brengt het vooreerst met zich mee dat het leven zijn zelfevident karakter verloren heeft. En dat heeft zo zijn consequenties. “Een modern leven leiden is moeilijk” (Beck & Beck-Gernsheim, 1996, pp. 29-31). De routines zijn voor een groot deel weggefallen. De gewoonte wordt vervangen door een bewuste keuze. De mensen moeten hun eigen biografie en de relaties en netwerken erom heen zelf regisseren. Zij moeten dit doen temidden van veranderende voorkeuren en tijdens verschillende stadia van hun leven en dit terwijl zij zich voortdurend moeten aanpassen aan de omstandigheden op de arbeidsmarkt, het onderwijssysteem, de verzorgingsstaat. Geen wonder dat er heel wat individuen zijn die proberen te ontsnappen aan de ‘tirannie van de mogelijkheden’ en vluchten in magie en mythe. In zijn ‘Kinder der Freiheit’ stelt Beck dat diegenen voor wie de vrijheid een kooi is geworden op zoek gaan naar de vrijheid van de kooi. “Wo die Freiheit zum Käfig wird, suchen viele die Freiheit des Käfigs” (Beck, 1997, p. 22). En met die laatstgenoemde kooi verwijst hij dan naar de zekerheid gevende religieuze bewegingen, naar fundamentalismen allerhande (ecologische, religieuze, etnische), naar drugs en geweld.

Daar waar grenzen eroderen is het aan het individu om zichzelf te positioneren in de wereld, om voor zichzelf en anderen te bepalen wie men is (‘being’), tot welke groep men wil behoren (‘belonging’) en wat men wil worden (‘becoming’). Over de gevolgen van het proces van individualisering op het individu en op zijn identiteit zijn veel traktaten geschreven (Giddens, 1991; Bauman, 2000; Beck & Beck-Gernsheim, 2002, Sennett, 1998 ...). Zo duidt Giddens anorexia nervosa als een gevolg van de verantwoordelijkheid van het individu om een eigen identiteit te ontwikkelen. Anorexia is de uitdrukking van een extreme poging om een lichaamsregime te controleren als onderdeel van een proces van identiteitsuitbouw. Het tragische resultaat ervan is dat het lichaam na verloop van tijd die controle overneemt (Giddens, 1994, pp. 82-83). Een gelijkaardige these vinden we bij de Gentse psycholoog Paul Verhaeghe (2009) die stelt dat er een verschuiving te bemerken valt in de psychische stoornissen waarmee hulpverleners te maken krijgen. De klassieke neurose is gaandeweg plaats aan het ruimen voor identiteitsstoornissen. Zij is het gevolg van een sociaaleconomisch bestel dat stabiele groepsvorming ondergraaft. De Franse socioloog Alain Ehrenberg (2000, 2010) ontwikkelt een gelijkaardige stelling. De klachten waarmee mensen momenteel aan-

kloppen bij hulpverleners vinden hoe langer hoe minder hun oorsprong in « l'empêchement à devenir soi », maar in 'l'obligation de le devenir' (Ehrenberg, 2010, p. 20). De onderdrukte subjectiviteit leed onder neurosen, de bevrijde subjectiviteit lijdt onder de pathologieën van het ideaal. Zij verenigen in zich de spanningen veroorzaakt door de waarden en normen van de autonomie. Deze vergroten de individuele verantwoordelijkheid in die mate dat de maatschappij haar autoriteit over de individuen verliest en de traditionele omkadering van het gedrag verzwakt. De klachten van het ideaal manifesteren zich als de prijs die betaald moet worden voor dit verlies aan autoriteit, voor deze afname van de sociale verplichting. Onze cultuur en maatschappij lijden aan het "chronische-vermoeidheidssyndroom van de zelfbeschikking" (Desmet & Grommen, 2005, p. 14).

"Leven met een overaanbod aan opties, leven in een 'Multioptionsgesellschaft' (Gross, 1994) is met andere woorden niet makkelijk. Dat geldt voor iedereen, maar in het bijzonder voor wie hiervoor niet goed is toegerust. Niet iedereen heeft dezelfde capaciteiten om te kunnen voldoen aan zijn verplichting tot kiezen. De samenleving van de tweede moderniteit is een samenleving van en voor 'clever people' (Giddens, 1994, p. 7). Een nieuwe maatschappelijke breuklijn is aan het ontstaan, deze tussen degenen die erin slagen de keuzevrijheid te benutten en degenen die hiervoor de nodige scolaire en culturele vaardigheden missen. En wanneer iemand verkeerd kiest is hij/zij zelf verantwoordelijk voor de gevolgen. Op die manier worden sociale ongelijkheden gepersonaliseerd. Het is immers zijn/haar keuze.

Wat betreft de weerslag van individualisering op het aanbod van zorg luidt een frequent te beluisteren stelling dat dit proces leidt tot een afname van de solidariteit tussen de mensen. Onderzoek spreekt dit tegen. Individualisering leidt niet noodzakelijkerwijze tot de verdwijning van maatschappelijke betrokkenheid. Wel blijkt er een verandering op te treden in de vorm die de inzet voor anderen aanneemt (Hustinx & Lammertyn, 2004). Illustratief hiervoor is het onderzoek van Loose & Gijssels (2009, p. 5) over de wijze waarop de diensten en de deelorganisaties van het ACW de maatschappelijke veranderingen en de gevolgen ervan op het vrijwilligerswerk ervaren. Zij vermelden drie trends. Vooreerst nemen vrijwilligers vaker dan vroeger een gericht engagement op. Een grotere groep vrijwilligers zet zich in voor korte duur en/of voor een meer specifiek project. Ten tweede wordt de attitude van de vrijwilligers ervaren als kritischer en ten derde blijkt de wijze van betrokkenheid op de organisatie veranderd te zijn. Vrijwilligers identificeren zich vaker met 'hun' project als zodanig en minder met de overkoepelende organisatie.

Een tweede gevolg voor het aanbod van zorg heeft te maken met het feit dat behoeften ook minder eenduidig voorspelbaar zijn geworden. Veel vormen van sociale bescherming zijn uitgebouwd in functie van homogene situaties, van standaardsituaties en standaardmensen (Van Houten, 1999). Welnu, dat gestandaardiseerde is aan het verdwijnen. Nu ze hun leven minder en minder inrichten op basis van collectieve zingeving, groeien de verschillen tussen de mensen ook wat betreft hun behoeften. De systemen van sociale bescherming zijn gemaakt in een periode met een grotere mate van homogeniteit. De gevolgen voor de vraag naar zorg zijn duidelijk: minder uniformiteit, meer individuele (en dus lokaal gesitueerde) vragen. Elke cliënt of patiënt komt met een eigen individueel verhaal, wat uiteraard een andere manier van werken voor de zorgaanbieders veronderstelt. ‘Vraaggestuurde in plaats van aanbodgestuurde ondersteuning’, ‘zorg op maat’ zijn de leidinggevende ideeën geworden.

Nauw hierbij aansluitend is dat de gebruikers van welzijnsvoorzieningen bij die zorg ook hun zeg willen hebben. Met het opschuiven van de generaties zijn de onmondige cliënten aan het verdwijnen. Ouderraden, patiënten- en cliëntenraden, medezeggenschapsraden ... willen meepraten en meebeslissen over de gang van zaken in de voorzieningen. En de wetgever stimuleert hen ook in het opnemen van die rol. De getuigen hiervan zijn de maatregelen die de zeggenschap en de rechtspositie van cliënten binnen de instellingen versterken, zoals de wet op de privacy, de wet op de patiëntenrechten, het decreet rechtspositie van de minderjarige en het decreet betreffende de armoedebestrijding (Lammertyn, Declercq, Desair & Hermans, 2008). En zeker niet te vergeten in deze context is het persoonsgebonden budget. De relatie tussen hulpverlener en cliënt/patiënt is een andere aan het worden. Ondersteuning middels door de gemeenschap verstrekte voorzieningen wordt gezien als een recht, niet meer als een gunst. Ook hier is wordt de ‘bevelshuishouding’ stilaan afgelost door een ‘onderhandelingshuishouding’.

6. Vermaatschappelijking van de natuur

Met de ontwikkeling tijdens de ‘eerste moderniteit’ van wetenschap, technologie en economie zijn de levensomstandigheden van vele mensen (vooral uit de westerse landen) drastisch verbeterd. Velen kunnen beschikken over zuiver drinkwater, de voedselbereiding is een stuk hygiënischer geworden, er is een goed uitgebouwde prenatale en postnatale zorg en inentingen allerhande maken de bevolking minder vatbaar voor ziekten, voor (bijna) alle grote en kleine aandoeningen zijn er medicamenten, ouderschap is iets dat op een geplande manier zijn verloop kent, op de arbeidsplaats wordt gelet op de veiligheid van de werknemers, enz,

6.1. De risicomaatschappij

Met diezelfde ontwikkelingen zijn er evenwel ook risico's verbonden. De nucleaire wetenschap en technologie hebben ons de kans gegeven om massaal en goedkoop energie te produceren, maar ze hebben ook gevaren met zich meegebracht. Denk onder meer aan Harrisburg (1979) en Chernobyl (1986). De grootschalige veeteelt laat toe goedkoop voedsel te produceren, maar er zijn ook negatieve kanten aan: denk aan de gekkekoeienziekte die kan leiden tot een variant van de ziekte van Creutzfeld-Jakob. "To beef or not to beef, now is the question" (Beck, 1998, p. 10). Seveso (1976) en Bhopal (1984) blijven in het geheugen gegrift als de gevolgen van industriële accidenten in de chemische nijverheid. Genetisch gemanipuleerde organismen houden voor sommigen de belofte in van de hoorn des overvloeds, voor anderen zijn ze een doos van Pandora. Er is de zure regen, de globale opwarming van de aarde, het gat in de ozonlaag ... nevenproducten van de economische productie en van onze levenswijze. Er zijn problemen met bepaalde geneesmiddelen, enz. We leven in een 'Risikogesellschaft', een begrip dat in 1986 gesmeed werd door de Duitse socioloog Ulrich Beck (1986, 1992, 2007).

De vermaatschappelijking van de natuur heeft nog andere gevolgen. Gedurende lange tijd was het klaar en duidelijk wat natuur was en wat maatschappij. De vele beslissingen waarin dit onderscheid een rol speelde waren dan ook relatief gemakkelijk te nemen. Met de recente ontwikkelingen van wetenschap en technologie zijn de geïnstitutionaliseerde grensmarkeringen tussen natuur en maatschappij evenwel meerduidelijk en problematisch geworden (Viehover, Gugutzer, Keller & Lau, 2004, p. 66). We zien dit bij almaar meer onderwerpen. Denk onder meer aan het begin en het einde van het leven, de sportdoping, de genetisch gemanipuleerde levensmiddelen ('genfood' genoemd); de klimaatverandering en de discussie over de natuurlijke dan wel antropogene oorzaken ervan (cf. Giddens, 2009).

Neem nu het begin van het leven. Waar liggen de grenzen tussen menselijk en niet-menselijk leven. Lange tijd was dat klaar en duidelijk. De wetenschappelijke autoriteit bepaalde de grenzen tussen beide. Maar diezelfde wetenschap heeft via een aantal technische vernieuwingen zoals in-vitrofertilisatie en stamcelonderzoek het bestaan van het embryonale leven buiten de baarmoeder mogelijk gemaakt en zij is dat leven gaan cultiveren en modificeren. Hierdoor heeft zij haar monopolie van grensbewaker als het ware ondermijnd. Kenmerkend voor de huidige toestand van de problematiek is, aldus Wehling e.a. (2005, pp. 148-149), dat het trekken van nieuwe grenzen tussen natuur en maatschappij, tussen een groepje cellen en een menselijk persoon niet meer kan gebeuren

door een beroep te doen op wetenschappelijk eenduidige bepalingen over het begin van het leven. Er is een ganse reeks van wetenschappelijk plausibele grensbepalingen: de samensmelting van embryocellen, het innestelen van de bevruchte eicel in de baarmoeder, de ontwikkeling van bepaalde organen, enz. Tussen deze criteria is het niet mogelijk op objectieve gronden een keuze te maken.

6.2. Risicomaatschappij en zorg

Ontwikkelingen in de moderne geneeskunde, de biologie, de genetica maken dat we niet langer overgeleverd zijn aan de natuur. Wij kunnen ons lot in eigen handen nemen. Maar wat nu? Ze plaatsen het individu voor fundamentele existentiële vragen. Naarmate er op het vlak van de prenatale diagnostiek almaar meer tests ter beschikking komen waarmee afwijkingen kunnen worden opgespoord, neemt ook de ouderlijke verantwoordelijkheid voor het leven in wording toe. In dit verband spreekt Tijmstra, een Nederlands socioloog, over ‘tentatieve zwangerschap’ en ‘het voorwaardelijke kind’ (“Ik heb je wel gewild maar ik heb eerst laten uitzoeken of je wel in orde was”) (Tijmstra, 2004, p. 47). Zwangeren van nu krijgen te maken met de Januskop van de technologie: zij kan hen zekerheid bieden en leed besparen, maar vaak niet nadat zij eerst onzeker werden gemaakt (idem, p. 48). Zo ook wordt hier en daar de vrees geuit dat de mogelijkheid voor prenatale diagnostiek de beeldvorming over gehandicapt leven negatief kan beïnvloeden. Zij zou kunnen leiden tot een samenleving waarin gehandicapten geen bestaansrecht meer hebben en als ‘missed prevention’ zullen worden beschouwd” (idem, p. 49). Doorheen al die wetenschappelijke ontwikkelingen worden mensen almaar meer in een beslissituatie gebracht die bijzonder belastend kan zijn. Het is dan ook niet verwonderlijk dat velen zich de vraag stellen of de voordelen van deze kennis wel opwegen ‘het verlies van de zekerheid van de onwetendheid’ (Tijmstra, 2003, p. 255).

De ontwikkelingen van wetenschap en technologie hebben ook nog via andere mechanismen een impact op de (potentiële) vraag naar zorg. Zij leiden tot het beter en vroeger herkennen van handicaps, tot het in leven houden van premature baby’s (een risicogroep inzake handicap), tot een levensreddende behandeling van bijvoorbeeld verkeersslachtoffers waarvan een aantal te kampen heeft met blijvende fysieke en/of mentale beperkingen, enz. “Het aantal personen met een handicap stijgt dankzij een uitgebreidere wetenschappelijke en medische kennis en dankzij een grotere toegankelijkheid van de diagnostische en therapeutische mogelijkheden” (VAPH, 2009, p. 31). Voeg hierbij de algemene stijging van de levensverwachting (met het ouder worden stijgt de kans op een handicap) en de nog sterkere toename van de levensverwachting van bepaalde groepen mensen met een handicap en de vraag naar ondersteuning en zorg kan niet anders dan toenemen. Daarnaast zijn

er ook nog de ontwikkelingen in de opvattingen over fenomenen als handicap waar het medisch-individueel model moet wijken voor een sociaal model, een model dat handicap ziet als de resultante van de interactie tussen persoonskenmerken en omgevingskenmerken.

De geschetste ontwikkelingen blijven ook niet zonder gevolg voor het aanbod van zorg. Een surplus aan wetenschappelijke kennis over de risico's die mensen lopen, kan de solidariteit tussen hen aantasten. Het vermogen om bij een pasgeborene of zelfs bij een embryo van enkele weken te voorspellen op welke leeftijd het welke aandoening zal krijgen neemt snel toe. Bij wie weet geen of minder kans te lopen op dergelijke aandoeningen kan dit weten de bereidheid tot solidariteit via een systeem van verzekering aantasten. We zullen derhalve de solidariteit moeten herdenken in functie van het weten, in functie van de kennis van de individuele lotsbestemming van het individu. (Rosanvallon, 1995) Zolang mensen niet weten of zij getroffen zullen worden door het risico waarvoor zij zich samen met anderen verzekeren, blijft immers de bereidheid tot solidariteit. Onzekerheid doet hen via eigenbelang als het ware solidair zijn. 'De sluier der onwetendheid' (Rawls) is opgeheldert.

7. Economie en arbeidsbestel

Over de kenmerken van de actuele economie wordt gesproken in termen van destandaardisering, flexibilisering, globalisering, kennis- of informatiemaatschappij... Er doet zich een verschuiving voor van een nationale naar een globale economie, van een industriële naar een postindustriële maatschappij, van het fordisme naar het postfordisme (en/of neofordisme), van het fordisme naar een flexibele accumulatie, enz. Sommigen gaan nog een stap verder en spreken over een 'nieuwe' economie. Welke zijn de kenmerken ervan en wat is er gaande in een deel van die economie, met name het arbeidsbestel?

7.1. Ontwikkelingen

7.1. 1. Een 'nieuwe' economie

Een eerste kenmerk van die 'nieuwe' economie is haar almaar toenemende globale karakter. Globalisering, aldus Held, McGrew, Goldblatt, Perraton (1999, p. 16) is een proces (of een geheel van processen) dat betrekking heeft op een transformatie - gemeten in termen van uitgebreidheid, intensiteit, snelheid en impact - in de ruimtelijke organisatie van de sociale relaties en transacties en dat

leidt tot transcontinentale en interregionale stromen en netwerken van activiteit, interactie en de uitoefening van macht. Het is een proces dat zich manifesteert op het vlak van de economie, de politiek, de cultuur, de wetenschap, de ecologie, het geweld, de migratie. Een globale economie is “een economie waarvan de kerncomponenten - de financiële markten, de productie, de handel en de wetenschap en technologie - de institutionele, organisatorische en technologische capaciteit hebben om in ‘real time’ te werken op een planetaire schaal” (Castells, 2000, p. 102). Een eerste trend in deze is het toenemende belang van de financiële markten. Zij zijn een globaal geïntegreerde machine geworden die zich in haar werking onttrekt aan de controle van de machtigste instellingen. Castells (2001, pp. 56-57) vreest dat we hiermee een ‘Automaton’ - een robot - gecreëerd hebben die op een indringende wijze onze levens bepaalt. Een tweede heel cruciale trend betreft de productie van goederen en diensten. Deze wordt in toenemende mate verricht door transnationale productienetwerken. In het productieproces worden componenten samengebracht die geproduceerd zijn op verschillende locaties door verschillende firma’s en geassembleerd met het oog op specifieke objectieven en specifieke markten.

De economieën van het einde van de 20ste eeuw zijn ten tweede meer en meer ‘informatieel’ of postindustrieel en hoe langer hoe minder ‘industrieel’. Het zijn economieën die, zowel in technologisch als in sociaal opzicht, gebouwd worden op de informatie- en communicatietechnologieën en - op zijn minst al even belangrijk - de biotechnologieën. Deze werden gaandeweg aangewend om de verschillende domeinen van het economische gebeuren te herstructureren. Hun kracht ligt in hun vermogen om de standaardisering van het fordisme - een stenoterm voor: “... een gestandaardiseerd product geproduceerd door gestandaardiseerde machines gebruikmakend van gestandaardiseerde methodes en gestandaardiseerde menselijke arbeid tewerkgesteld gedurende een standaardwerkdag” (Edgell, 2006, p. 77) - te doorbreken. In de plaats komt flexibiliteit, en dit in alle mogelijke opzichten. Hun impact reikt overigens veel verder dan de economie.

Gebruik makend van deze technologieën wordt, ten derde, alom geëxperimenteerd met organisatorische veranderingen. Uit de ontelbare nieuwe structuren zijn er volgens Castells (2000, pp. 166-180) twee conclusies te trekken. Een eerste is dat zij eigenlijk niets anders zijn dan de veruitwending van een fundamenteel proces, met name het proces van desintegratie van het organisatorische model van de verticale bureaucratie dat zo kenmerkend is (geweest) voor de grootonderneming die functioneerde onder de voorwaarden van een massaproductie voor een massaconsumptie. Zijn tweede conclusie luidt dat netwerken de fundamentele materie zijn voor de constructie van nieuwe organisaties. Onder omstandigheden van snelle technologische verandering, worden netwerken -

niet ondernemingen - de feitelijk opererende eenheid. Ook dit proces is veel algemener dan de ondernemingswereld. Alle mogelijke organisaties worden geconfronteerd met snelle veranderingen in hun economische, institutionele en technologische omgeving en dus met veel onzekerheden. Via organisatorische ingrepen pogen zij hierop in te spelen. De netwerkstructuur is hiervoor bijzonder goed geschikt.

Sommige auteurs voegen nog een vierde kenmerk toe aan die 'nieuwe' economie en bij uitbreiding aan het geheel van de huidige maatschappij: het is een consumptiemaatschappij. Het distinctieve kenmerk ervan is niet de consumptie als dusdanig of de omvang ervan, maar wel het loskomen van de consumptie van de vroegere instrumentaliteit die grenzen trok (Bauman, 2002, p. 183). De leden van zo'n maatschappij worden in beweging gezet niet om een of andere behoefte - een toestand van spanning- op te heffen, maar om die spanning levendig te houden en zo mogelijk nog te versterken. In plaats van hen te temmen of te beperken moeten verlangens vrij spel krijgen, meer nog aangemoedigd worden om in onbeperkte mate toe te nemen en om onmiddellijke bevrediging te vragen. "A consumer society is a society of credit cards, not saving books. It is a 'now society'. A wanting society, not a waiting society" (Bauman, 1998, p. 31).

7.1.2. Van een fordistisch naar postfordistisch arbeidsbestel

Ook wat betreft het arbeidsbestel - de arbeidsorganisatie, de arbeidsmarkt en de arbeidsverhoudingen - worden de institutionele grensmarkeringen die kenmerkend waren voor het fordisme doorbroken (Kratzer & Sauer, 2005, p. 95). We evolueren in de richting van wat sommige onderzoekers het postfordisme noemen. Over welke markeringen gaat het? Uit de vele ontwikkelingen die zich hier voordoen worden er een tweetal geselecteerd.

Een eerste gaat over de tewerkstellingsvorm, over de ruimtelijke situering van arbeid, over de collectief aanvaarde en gestandaardiseerde temporele grenzen tussen arbeid en leven. In de plaats van (of misschien beter: bovenop) de voltijdse tewerkstelling met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, zijn er tal van flexibele toestanden tot ontwikkeling gekomen. Flexibilisering (of de-standaardisering) is het trefwoord geworden. Het proces uit zich in de toename van de deeltijdse arbeid, de afname van de gestandaardiseerde arbeidstijden en van de stabiliteit van tewerkstelling. Er wordt meer en meer gewerkt met contracten van bepaalde duur, contracten voor de duur van een bepaald project, oproepcontracten, minimum-maximumcontracten, freelancecontracten, ...). Er is

een toename van de onafhankelijke contractanten die niet ‘on-site’ maar thuis werken of door hun bedrijf achtereenvolgens in verschillende andere bedrijven gedetacheerd worden.

Een tweede ontwikkeling betreft de prestatie van de werknemers. Gedurende lange tijd vertrok het management van de in zijn ogen rationele idee dat efficiëntie het best te realiseren viel door het zoveel mogelijk uitschakelen van het initiatief van de werknemer. Hij/zij werd beschouwd als een object van rationalisering. Sinds enige tijd is er een nieuwe opvatting over rationaliteit gegroeid. In plaats van een object wordt de werknemer een subject van rationalisering (Kratzer, e.a., 2004, pp. 344-347). De prestaties van het personeel worden niet zozeer meer verzekerd door directe controle, maar door het toestaan van autonomie. Dit streven naar wat sommigen noemen ‘de werkondernehmer’ ondermijnt ook het fordistische principe van de scheiding tussen persoon en arbeidskracht. Er voltrekt zich een proces van subjectivering van de arbeid. En in de mate subjecten als actoren van bedrijfsmatige rationaliseringsprocessen worden geïdentificeerd, rukken niet alleen individuele vaardigheden op naar het centrum van de belangstelling maar ook het leven buiten het bedrijf (Jürgens, 2006, p. 58). Uiteraard zijn dit ontwikkelingen die verschillen van bedrijf tot bedrijf en van beroepsgroep tot beroepsgroep en het zal duidelijk zijn dat de fordistische logica bijlange na niet dood is.

7.2. Ontwikkelingen in economie en arbeid en hun impact op de zorg

De ontwikkelingen op het vlak van arbeid en economie vormen een potentiële basis voor veel van de problemen waarmee de welzijnssector heden ten dage te maken krijgen. Zij wijzen vooreerst op het enorm grote belang van vorming in onze maatschappijen en op de problematische situatie waarin diegenen die deze vorming niet hebben genoten, kunnen terechtkomen. Hoe breder en dieper de verspreiding van de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën in de bedrijven en de kantoren, des te groter de behoefte aan autonome, goed geschoolde werknemers die hun werk zelf kunnen programmeren en erover beslissen. Het nieuwe productiesysteem vereist een nieuwe productiekraft. Dit lijkt een bijzonder zware opdracht voor die groep van jongeren die zonder kwalificatie het leerplichtonderwijs verlaat. Volgens het Steunpunt Studie- en schoolloopbanen (2009, p. 1) is er een stijging te bemerken van het aantal jongeren dat het Vlaamse leerplichtonderwijs verlaat zonder diploma of getuigschrift. In 1999 verliet ongeveer 12,3% van de leerlingen de school zonder kwalificatie. In 2006 ging het om 14,5%. Vooral bij de jongens ligt het aantal hoog: bijna één op vijf. De werkloosheidsgraad van de laaggeschoolden is in veel sterkere mate toegenomen dan deze van de hoger geschoolden, enz.

Naar aanleiding van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt spreekt de Franse socioloog R. Castel over de 'nieuwe sociale kwestie' (1995, p. 409 e.v.). Zij kristalliseert zich onder drie vormen. Vooreerst is er de 'destabilisering van de stabielen'. Een deel van de werknemersgroep alsook van de kleine zelfstandigen wordt bedreigd met instabiliteit. Met de verdere ontwikkeling van de industriële maatschappij zagen we een toename van zekerheid van betrekking en mogelijkheid tot sociale promotie. Nu domineert de omgekeerde beweging. Ten tweede is er de 'installatie in de precariëit'. Het tijdelijke werk begint door te dringen. Een ganse populatie, vooral bestaande uit jongeren, blijkt min of meer tewerkstelbaar voor een korte periode, een paar maanden of enkele weken en wordt nadien ontslagen. Hier past de woordspeling: 'permanente interimaris'. De meest onrustbarende vorm van de 'nieuwe sociale kwestie' is het gebrek aan plaatsen in de sociale structuur, plaatsen in de betekenis van posities waaraan een sociale nuttigheid en een publieke erkenning gekoppeld is. Denk aan de oudere werknemers die geen plaats meer hebben in het productieproces. Denk aan de jongeren op zoek naar hun eerste job en die van stage naar stage lopen. Denk aan de langdurig werklozen. Plots heeft onze maatschappij de 'overtolligen' ontdekt. De evolutie is bekend. In het begin van de jaren zeventig telde België ongeveer 70.000 werklozen. In januari 2010 waren er dat 728.579 vergoede werklozen.

Ten derde is er de toenemende sociale ongelijkheid en armoede. De 'nieuwe' economie creëert een meer welvarende wereld voor sommigen en uitsluiting voor anderen. Een en ander is hierbij uiteraard ook afhankelijk van de maatregelen die de overheden nemen. Eind 2008 publiceerde de OESO een rapport met als titel 'Growing unequal? Income distribution and poverty in OECD countries'. Het toont aan dat in drie op de vier van de 30 OESO-landen de kloof tussen rijk en arm tussen 1985 en 2005 is toegenomen evenals het aantal mensen dat onder de armoedegrens leeft. In eigen land bevindt zich volgens de SILC (Statistics on Income and Living Conditions) 15,2% (cijfers 2007) van de bevolking in een situatie van armoederisico. In 1985 was dat 'nog maar' 9,8%. Bij de ouderen (65 en +) is dat 23%. 17% van de kinderen woont in een huishouden met een inkomen dat onder de armoederisicogrens ligt (FOD Sociale zekerheid, 2009). "Voor inwoners van niet-Europese herkomst", aldus Van Robaeys, B., Perrin, N., Vranken, J., Martiniello, M., (2006, p. 7), "... is het risico om zich onder de armoedelijn te bevinden net niet één kans op drie. De armoedecijfers voor de groepen van Turkse en Marokkaanse herkomst zijn zonder meer dramatisch: niet minder dan 55,6% van de personen van Marokkaanse herkomst en 58,9% van de personen met Turkse herkomst, beschikken volgens onze data over een inkomen beneden de armoedegrens (cijfers voor 2001)."

Een lage inkomenspositie en a fortiori armoede hebben een overweldigende impact op allerlei domeinen. Denk aan de relatie tussen situaties van achterstelling en plaatsing in de bijzondere jeugdzorg, aan de gezondheidsenquêtes van het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (1997, 2001 en 2004) die overduidelijk aantonen dat er een samenhang is tussen verschillen in gezondheid en levensstijl, gebruik van de gezondheidszorg enerzijds en de sociaaleconomische situatie anderzijds. Denk aan de huisvesting. Nog altijd is het hoger onderwijs niet volledig gedemocratiseerd en het PISA-project van de OESO (onderzoek bij 15-jarigen) toont niet alleen aan dat ons onderwijs tot het beste van de wereld behoort, maar dat de verschillen in de scores op wiskunde, wetenschappen en leesvaardigheid tussen arm en rijk bijzonder groot zijn. Elke van deze relaties is al vele keren gedocumenteerd geworden. Bepaalde ervan zelfs zoveel dat ze hun appel op het maatschappelijk geweten aan het verliezen zijn.

Dat onze maatschappij een consumptiemaatschappij geworden is laat zich aflezen aan de toename van het aantal kredietovereenkomsten en het aantal in gebreke zijnde schuldenaars (van ongeveer 150.000 in 1994 naar een 250.00 in 2007) (Oases, 2009). Ander onderzoek identificeert 5 à 6% van de bevolking als levend in een problematische schuldsituatie (Carpentier & Van den Bosch, 2008). De schuldenproblematiek is dan ook een heel frequent voorkomende reden waarom mensen zich tot de welzijnsvoorzieningen wenden en schuldbemiddeling is een almaar meer voorkomende activiteit.

Wat betreft het aanbod van zorg zijn er een drietal ontwikkelingen in verband van economie en arbeidsbestel die relevant zijn. Een eerste heeft te maken met de vaststelling dat de atypische arbeid typisch aan het worden is. Vooral de temporele flexibiliteit heeft een grote weerslag op de behoefte aan zorg in onder meer de sector van de kinderopvang. Hoe flexibel moet deze zich opstellen? Hoe ver wil men daarin gaan? Ten tweede zijn er de consequenties van het proces van politieke globalisering voor het aanbod van zorg. Tegenover de situatie waarbij natiestaten autonoom waren in het bepalen van hun (sociaal) beleid zijn we terecht gekomen in een situatie waarin ook het supranationale de laatste decennia meer en meer op de voorgrond is gekomen. Men spreekt over een 'multi-layered governance', over een regulering met meerdere lagen. Denk hierbij onder meer aan de dienstenrichtlijn en aan het mededingingsrecht van de EU die potentieel een grote invloed kunnen uitoefenen op het beleid dat de lidstaten voeren in de zorgsector (Janssens & Put (2010, p. 39). Ten derde: ook in de zorgsector vormt de netwerkstructuur een middel om snel te reageren op de wijzigingen die zich voordoen bij de hulpvragers, om in te spelen op de multidimensionaliteit van de hulpvraag, om samen te werken met andere voorzieningen en zo de juiste zorg te kunnen aanbieden, om

van elkaar te leren, om zich te verdedigen, om ... De kracht van een degelijke structuur ligt in haar flexibiliteit, in haar coördinatievermogen, in een betere toegankelijkheid en continuïteit. Typevoorbeelden zijn de integrale jeugdhulp, het lokaal sociaal beleid ... (voor meer info zie Hermans & Desair, 2009, pp. 31-32).

Besluit

Deze uiteenzetting vertrok van twee vaststellingen: (1) wij leven in een turbulente tijd, (2) er is een almaar groeiende kloof tussen de vraag naar maatschappelijke ondersteuning en het aanbod ervan. Zij probeerde na te gaan of er tussen de beide een verband bestaat. De relatie tussen de beide bleek overduidelijk. De gevolgen hiervan voor de welzijnssector zijn verreikend. Kwantitatieve en kwalitatieve verschuivingen in de behoeften leggen een grote druk op de welzijnsvoorzieningen en hun uitvoerend en leidinggevend personeel. Zij vormen ook een uitdaging voor wie op lokaal, regionaal en nationaal niveau beleidsverantwoordelijkheid draagt voor de zorgsector. Ook wie verantwoordelijkheid draagt voor het geheel van de maatschappelijke sturing moet zich aangesproken voelen. Het kan niet de bedoeling zijn dat alle problematische gevolgen van de laatmoderniteit afgewenteld worden op de zorgsector.

Bibliografie

- Albrow, M. (1996). *The global age. State and society beyond modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (1998). *Work, consumerism and the new poor*. Buckingham: Open University Press.
- Beauchemin, J. (2007). *La société des identités. Ethique et politique dans le monde contemporain*. (sec. ed.) Outremont: Athéna Editions.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. (1992). *Risk society : towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (1997). *Kinder der Freiheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. (2006). *The cosmopolitan vision*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2007). *Weltrisikogesellschaft. Auf der Suche nach der verlorene Sicherheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (1990). *Das ganz normale Chaos der Liebe*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (1995). *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (1996). Individualization and 'precarious freedoms': perspectives and controversies of a subject-oriented sociology. In P. Heelas, S. Lash, & P. Morris (Eds.), *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity* (pp. 23-48). Oxford: Blackwell.
- Beck-Gernsheim, E. (1998). On the way to a post-familial family. From a community of need to elective affinities. *Theory, Culture & Society* 15[3-4], 53-70.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Bell, D. (1999). *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. London: Penguin.
- Berger, P. (2004). Individualisierung als Integration. In A. Pöferl & N. Sznaider (Hrsg.), *Ulrich Becks kosmopolitisches Projekt* (pp. 98-114). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Boyer, R. & Durand, J.-P. (1998). *L'après fordisme*. Paris: Syros.
- Carpentier, S. & Van den Bosch, K. (2008). *Problematische schulden in België. Indicatoren op basis van SILC 2004 en profiel van de bevolking in (problematische) schuldsituaties*. Brussel : Directie-generaal Beleidsondersteuning – FOD Sociale Zekerheid.
- Casman, M. (2008). *Het kind in het nieuw samengestelde gezin*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Castel, R. (1995). *Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*. Paris: Fayard.
- Castells, M. (2000). *The rise of the network society*. (2nd. ed.) Oxford: Blackwell.

- Castells, M. (2000). *End of millennium*. (2nd. ed.) Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2001). Information technology and global capitalism. In W.Hutton & A. Giddens (Eds.), *On the edge. Living with global capitalism* (pp. 52-74). London: Vintage.
- Castells, M. (2004). *The power of identity*. (2nd. ed.) Oxford: Blackwell.
- Castles, S. & Miller, M. (2009). *The age of migration. International population movements in the modern world*. (4th. ed.) Houndmills: Palgrave/Macmillan.
- Corijn, M. (2009). *Gezondheid en gezondheidsgedrag in het Vlaamse gewest: verschillen naargelang het huishoudtype*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- De Koker, B., Jacobs, T., Lodewijckx, E., & Vanderleyden, L. (2007). Recente ontwikkelingen in gezinnen en families: implicaties voor de ouderenzorg. In B. Cantillon, K. Van den Bosch, & S. Lefebure (Eds.), *Ouderen in Vlaanderen 1975-2005. Een terugblik in de toekomst* (pp. 79-107). Leuven/Voorburg: Acco.
- Desmet, M. & Grommen, R. (2005). *Moe van het moeten kiezen. Op zoek naar een spiritualiteit van de zelf-beschikking*. Tielt: Lannoo.
- de Swaan, A. (1996). *De mensenmaatschappij. Een inleiding*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Edgell, S. (2006). *The sociology of work. Continuity and change in paid and unpaid work*. London: Sage Publications.
- Ehrenberg, A. (2000). *La fatigue d'être soi. Dépression et société*. Paris: Editions Odile Jacob.
- Ehrenberg, A. (2010). *La société du malaise*. Paris: Editions Odile Jacob.
- Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution. Adapting to women's new roles*. Cambridge: Polity Press.
- Federaal Planbureau; Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2008). *Bevolkingsvooruit-zichten 2007-2060*. Brussel: FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie - ADSEI
- Felling, A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaalculturele ontwikkeling*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- FOD Sociale Zekerheid (2009). *Indicatoren van sociale bescherming in België*. Brussel: FOD Sociale Zekerheid.
- Geldof, D. (2008). *Onzekerheid. Over leven in de risicomaatschappij*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy. Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1994). *Beyond left and right : the future of radical politics*. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, A. & Pierson, C. (1999). *Conversations with Anthony Giddens: making sense of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2007). *Europe in the global age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2009). *The politics of climate change*. Cambridge: Polity Press.
- Ghysels, J. & Debacker, M. (red.). (2007). *Zorgen voor kinderen in Vlaanderen: een dagelijkse evenwichtsoefening*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Gross, P. (1994). *Die Multioptionsgesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1998). *Die postnationale Konstellation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heidling, E., Deiss, M., Meil, P., & Schmierl, K. (2004). Restrukturierung nationaler Interessenvertretung. In U. Beck & C. Lau (Hrsg.), *Entgrenzung und Entscheidung: Was ist neu an der Theorie reflexiver Modernisierung?* (pp. 360-383). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). *Global transformations. Politics, economics and culture*. Cambridge: Polity Press.
- Hermans, K. & Desair, K. (2009). Sociaal werk de toekomst in. Uitdagingen voor het sociaal werk in Vlaanderen. In F. Lammertyn, J. Brodala, K. Desair, D. De Vos, K. Hermans, H. Parys, Thienpont Kris, & E. Van Kerkhoven (Eds.), *Sociaal werk de toekomst in!* (pp. 1-46). Leuven: Centrum voor Sociologisch Onderzoek.
- Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2004). The cultural bases of volunteering: understanding and predicting attitudinal differences between Flemish Red Cross volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 33[4], 548-584.
- Huyse, L. (1994). *De politiek voorbij. Een blik op de jaren negentig*. Leuven: Uitgeverij Kritak.
- Janssens, M. & Put, J. (2010). *Zorg op de Europese markt*. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Junge, M. (2002). *Individualisierung*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Jürgens, K. (2006). *Arbeits- und Lebenskraft. Reproduktion als eigensinnige Grenzziehung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kratzer, N., Boes, A., Marrs, K., & Sauer, D. (2004). Entgrenzung von Unternehmen und Arbeit - Grenzen der Entgrenzung. In U. Beck & C. Lau (Hrsg.), *Entgrenzung und Entscheidung: was ist neu an der Theorie reflexiver Modernisierung?* (pp. 329-359). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kratzer, N. & Sauer, D. (2005). Entgrenzung von Arbeit. Konzept, Thesen, Befunde. In K. Gottschall & G. Voss (Hrsg.), *Entgrenzung von Arbeit und Leben. Zum Wandel der Beziehung von Erwerbstätigkeit und Privatsphäre im Alltag* (pp. 87-123). München und Mering: Rainer Hampp Verlag.
- Lammertyn, F. (2007). *Sociologische tijdsdiagnosen. Agenda's voor onderzoek (drie volumes)*. Leuven: Acco.
- Lammertyn, F., Declercq, A., Desair, K. & Hermans, K. (2008). *De zorg voor welzijn. Actuele antwoorden op oude vragen*. Leuven: Centrum voor Sociologisch Onderzoek.

- Lammertyn, F. (2009). Ontgrenzing. Een tijdsdiagnose.
http://www.acw.be/index.php?option=com_content&view=article&id=2637:lezing-frans-lammertyn-ontgrenzing-een-tijdsdiagnose&catid=245:vlaamse-sociale-week-2009&Itemid=626
- Lodewijckx, E. (2008). *Veranderende leefvormen in het Vlaamse gewest*. Brussel: Studiedienst Vlaamse regering.
- Loose, M. & Gijselinckx, C. (2009). Veranderende vrijwillige inzet en hoe sociale organisaties hiermee omgaan. *De Gids op Maatschappelijk Gebied* 100[5], 4-10.
- Maffesoli, M. (2003). *Notes sur la postmodernité. Le lieu fait lien*. Paris: Éditions du Félin.
- Motelmans, D. & Pasteels, I. (ed.) (2011). *Scheiding in Vlaanderen*. Brussel.
- OASES (2009). http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=*OASES
- OECD (2008). *Growing unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*. Paris: OECD.
- Rosanvallon, P. (1995). *La nouvelle question sociale. Repenser l'état providence*. Paris: Editions du Seuil.
- Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: the personal consequences of work in the new capitalism*. New York/London: W. Norton & Company
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization. A critical introduction*. Houndmills: Palgrave/Macmillan.
- Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen (2009). Meer en meer jongeren verlaten onderwijs met lege handen. http://www.steunpuntloopbanen.be/nieuwsbrief6/20090305_PBongekwalificeerde_uitstroom.pdf [On-line].
- Schulze, G. (2005). *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Tijmstra, T. (2003). Medische technologie: nieuwe keuzen, nieuwe controversen. In C.Aakster & J. Groothoff (Eds.), *Medische sociologie* (pp. 251-256). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Tijmstra, T. (2004). *Genetica en samenleving. Over de maatschappelijke gevolgen van het humane genoom onderzoek*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Touraine, A. (2006). *Le monde des femmes*. Paris: Fayard.
- van der Avort, A. (1987). *De gulzige vrijblijvendheid van expliciete relaties*. Tilburg: University Press.
- Vandeurzen, J. (2009). *Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*. Brussel: Vlaams Parlement.
- van Houten, D. (1999). *De standaardmens voorbij. Over zorg, verzorgingsstaat en burgerschap*. Maarssen:
- Van Peer, C. (red) (2007). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering: Elsevier/De Tijdstroom.
- Van Robaeys, B., Perrin, N., Vranken, J., & Martiniello, M. (2006). *Armoede bij personen van vreemde herkomst becijferd*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Verhaeghe, P. (2009). *Het einde van de psychotherapie*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Verplancke, M. (2010). De moderne mens is verbrokkeld. Interview met Paul Verhaeghe. <http://www.liberales.be/interviews/verhaeghe>.

Viehover, W., Gugutzer, R., Keller, R., & Lau, C. (2004). Vergesellschaftung der Natur - Naturalisierung der Gesellschaft. In U. Beck & C. Lau (Hrsg.), *Entgrenzung und Entscheidung: Was ist neu an der Theorie reflexiver Modernisierung?* (pp. 65-94). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (2009). *Meerjarenplan 2010-2014*. Brussel: Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap.

Wehling, p., Viehöver, W., & Keller, R. (2005). Wo endet die Natur, wo beginnt die Gesellschaft? Doping, Genfood, Klimawandel und Lebensbeginn: die Entstehung kosmopolitischer Hybride. *Soziale Welt* 56[2/3], 137-158.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

